

OPBOUWWERK BRUSSEL

96

Jaargang 25

Nieuws uit
Samenlevingsopbouw Brussel

V. U.: Rohnny Buyens, Henegouwenkaai 29, 1080 Molenbeek
Driemaandelijks informatieblad, Nr. 95 - Maart 2009 - Jaargang 25

Editoriaal

Nu de viering van 25 jaar Samenlevingsopbouw Brussel achter ons ligt, kunnen we alle energie terug richten op de uitvoering van het nieuwe meerjarenplan. De krachtlijnen van dit plan staan beschreven in het vorige nummer van dit tijdschrift. We komen er nog eens op terug en plaatsen er enkele kritische kanttekeningen bij. De prioritaire sporen waarvan sprake en waarop we in de komende 7 jaren onze inspanningen concentreren zijn (1) toegang tot grondrechten; (2) in het bijzonder het recht op wonen en (3) fysieke en sociale leefbaarheid.

1 In het spoor toegang tot grondrechten staat de armoede-problematiek zelf centraal. Hierin willen we mee aan de kar trekken rond de beeldvorming over armoede via samenwerking met en concrete ondersteuning van Verenigingen waar Armen het Woord Nemen. Samenlevingsopbouw Brussel heeft een pioniersrol vervuld in het inzetten van ervaringsdeskundigen in de armoede. Onze ervaringsdeskundige zal een ambassadeursrol vervullen om aan de samenleving telkens opnieuw duidelijk te maken wat het betekent in armoede te moeten leven en mensen confronteren met eigen waarden en normen t.a.v. armoede. Met betrekking tot de even actuele als schrijnende problematiek van mensen zonder wettige verblijfsvergunning, arbeiders zonder papieren, werden eveneens middelen vrijgemaakt om hier rond maatschappelijke acties mee te ondersteunen.

In de strijd tegen armoede wil Samenlevingsopbouw Brussel de doelstellingen, ooit geformuleerd in het Algemeen Verslag over de Armoede uit 1994 blijvend voor ogen houden. In dat verslag werd gekozen, niet voor specifieke maatregelen voor armen, maar voor een algemeen beleid waaruit blijkt dat de universele burgerrechten gerespecteerd worden. Het is bij het nastreven van deze lange termijn doelstelling uiteraard zaak de slachtoffers van armoede hier en nu niet uit het oog te verliezen. Volgens dit verslag moeten armen zelf het maatschappelijk debat mee kunnen sturen. We mogen ons daarbij niet tevreden stellen met participatie op buurtniveau alleen. Voor armen is daarin slechts een soort surrogaatburgerschap weggelegd. Maatschappelijke zorg rond armoede zal ook hierin bestaan dat ze op bovenlokaal niveau beslissingen mee kunnen sturen.

2 Van het recht op wonen hebben we in vorig meerjarenplan uit 2003 opnieuw een prioriteit gemaakt. De vaststelling was dat het weinig zin heeft in de bres te springen voor fysiek leefbaarder wijken en wijkherwaardering als dat betekent dat het recht op wonen in de stad voor de groepen waarvoor wij opkomen daarmee in de verdringing raakt. Het hoeft niet meer herhaald dat de wooncrisis in Brussel meer dan acuut is, dat de wachtlijsten voor sociale huisvesting astronomische lengtes hebben aangenomen, dat huur- en koopwoningen onbetaalbaar zijn geworden. Enkele van onze projecten concentreren zich bijgevolg op aangepaste woningen, op kwaliteitsvolle woningen, op betaalbare woningen, op voldoende woonzekerheid en op minimale woonlasten. En in dit alles zijn we op ons hoede voor elk discours dat zweemt naar sociale mix, zeker als sociale mix fungeert als een paard van Troje om wijken van armen te zuiveren. Opkomen voor het recht op wonen doen we in een breed front met andere organisaties die voorbeelden stellen, praktijken ontwikkelen, acties voeren en voor de rest veroordeeld blijven in een compleet vastgelopen situatie steeds dezelfde eisen te herhalen.

3 Tenslotte is er het spoor fysieke en sociale leefbaarheid. In feite gaat het ons, zoals in de 2 andere sporen, in dit spoor ook over het recht op de stad. Naar onze mening wordt de ontwikkeling van Brussel veel te sterk gedacht vanuit particuliere belangen die van buitenaf hun visie opleggen. Het recente Plan voor de Internationale Ontwikkeling van Brussel is daar andermaal een voorbeeld van. Dit plan is op een weinig

democratische manier tot stand gekomen en doet dus afbreuk aan de idee van de verdere ontwikkeling van Brussel als een onderhandelde stad, een stad waarin alle belangen minstens tegen mekaar afgewogen worden alvorens men tot een bepaalde consensus probeert te komen.

Fysieke leefbaarheid gaat over aanleg van straten en pleinen, over groenvoorzieningen, over speelpleinen, over verkeer. In welke mate krijgen bewoners hun zeg in de vormgeving van de fysieke ruimte? En zeker de bewoners in achtergestelde wijken die de druk van buitenaf extra ervaren. In haar projecten rond fysieke leefbaarheid ervaart Samenlevingsopbouw Brussel een spanning. Het is niet omdat we de vinger willen leggen op wat er mis gaat in deze stad, dat we niet zouden opkomen voor een leefomgeving waarbinnen het goed wonen is. We willen dus best wel aansturen op een imagoverbetering en een reële opwaardering van wijken, vertrekkende van en bouwend op de mogelijkheden die er aanwezig zijn. Anderzijds lopen we hierbij ook het gevaar de tak af te zagen waarop we zitten: wijken mee helpen opwaarderen draagt het risico in zich de sociale verdringing mee te helpen organiseren. Vandaar de sterke band die we moeten bewaren tussen projecten op het vlak van fysieke leefbaarheid en wonen in de eigenlijke zin van het woord.

Nog meer dubbelzinnigheid draagt de problematiek of de thematiek van de sociale leefbaarheid in zich. Tegenwoordig is het al sociale cohesie wat de klok slaat. Aan het samenleven tussen mensen moet iets worden gedaan,

aan de interculturele spanningen moet iets worden gedaan, aan de spanningen tussen oude bewoners die hun territorium verdedigen en nieuwkomers die dat territorium bezetten moet iets gedaan worden. Men moet zich om te beginnen al eens de vraag durven te stellen, en dat doen wij dus, of het veel aarde aan de dijk zal brengen aan te sturen op sociale cohesie op lokaal vlak, als ondertussen de sociale cohesie op bovenlokaal vlak door het afkalven van de herverdelende solidariteit verder teloor gaat. Problemen van sociale uitsluiting op bovenlokaal vlak dreigen aldus te worden geherdefinieerd tot plaatselijke problemen en tot problemen van samenleven. Want mensen met weinig bestaansmiddelen en weinig om handen, die dicht op mekaar gepakt zitten in een ondermaatse woon- en leefomgeving zullen vroeg of laat onderling en met het weldenkende deel van de samenleving in botsing moeten komen. Onmaatschappelijk gedrag en normvervaging die de sociale cohesie op de proef stellen zijn, zonder dat ze goedgepraat hoeven te worden, minstens ook een reactie op een context van uitsluiting en het is al te gemakkelijk de schuld bij individuele geaardheid, of erger nog, bij aanhorigheid aan een cultuur te leggen. Maar dit is natuurlijk oud politiek correct denken, verpamperingsrethoriek van iemand die de dingen niet bij hun naam durf te noemen. Hoe dan ook, wij willen ons best inzetten voor het samenleven tussen mensen, maar onder voorwaarden dat ook op andere terreinen de koe bij de horens wordt gepakt.

Er is nog een opmerking t.a.v. het sociale cohesiedenken dat enige terughoudendheid wettigt: de selectiviteit waardoor sommige groepen in het vizier genomen worden en andere niet. Dat constateren we ook al bij sociale mix: die is vooral bedoeld voor achtergestelde wijken en niet voor residentiële: de waarde van het onroerend goed zou daar dan wel eens durven dalen. Naar analogie met sociale mix is sociale cohesie dan eerst en vooral een zaak in achtergestelde wijken. En aan deze selectiviteit hangt een andere vast: deze waar het er op aankomt mensen in deze wijken tot actief burgerschap te bewegen. De financiële crisis heeft aan het licht gebracht hoe weinig burgerzin sommige groepen burgers aan de dag leggen. Maar dat uitgerekend deze mensen armen gaan voorschrijven hoe ze zich horen te gedragen willen ze er bij horen getuigt toch van enige hypocrisie. Actief burgerschap appelleert voor ons te veel aan gedifferentieerd burgerschap en te weinig aan gedeeld burgerschap. Onder deze omstandigheden blijft vrijheid en blijheid van de markt voorbehouden voor een elite, disciplineren en beheersing voorbehouden voor de onderkant van de samenleving.

Als opbouwwerkers, bezig in projecten rond samenleving, veiligheid en sociale cohesie horen we steeds op ons hoede te zijn voor moraliserende elementen in het discours rond sociale cohesie en sociale leefbaarheid. Misschien moeten we het moraliserend denken in termen van goed en slecht opnieuw wat meer vervangen door het politiek denken in termen van links en rechts. (ast.)

25 jaar Samenlevingsopbouw Brussel

Op 27 maart ll. vierde Samenlevingsopbouw Brussel in de Bellevue site 25 jaar opbouwwerk in de stad. Naast een overzicht van de activiteiten van de voorbije 25 jaar, gelegenheidstoespraken en afsluitend een receptie was er ook plaats ingeruimd voor een academische zitting. Hieronder publiceren we de twee lezingen.

De eerste is van de hand van Daniëlle Dierckx, doctor in de Politieke en Sociale wetenschappen en aan de Universiteit Antwerpen verbonden aan OASeS, het Centrum Ongelijkheid, Armoede en Sociale uitsluiting en de Stad. Als editor en onderzoekster werkt ze mee aan het gekende en erg gewaardeerde jaarboek Armoede en sociale uitsluiting. We vroegen haar te reflecteren op de politieke kernopdracht van het opbouwwerk en meer bepaald over de vorm die armoedebestrijding vandaag kan aannemen en wat de rol van het opbouwwerk daarbij zou kunnen zijn.

Danny Wildemeersch van zijn kant is gewoon hoogleraar aan het Centrum Sociaal-culturele en Arbeidspedagogiek van de Katholieke Universiteit Leuven en als zodanig expert in levenslang leren en de participatieve kant daarvan. Ook het opbouwwerk is hem niet onbekend. Reeds ten tijde van de teloorgang van de baksteenindustrie in de Rupelstreek deed hij onderzoek naar gepaste vormingsmethodieken voor het opbouwwerk aldaar. Aan professor Wildemeersch vroegen we te reflecteren op de agogische kernopdracht van het opbouwwerk en meer bepaald rond het emancipatorische omgaan met het begrip actief burgerschap.

FOTO'S: CATHERINE ANTOINE – MONTAGE: MICHEL DEMOL

De samenlevingsopbouw als „Robin Hood”

over haar beleidsrol en potentiële slagkracht

Danielle Dierckx

Intro

Robin Hood is een Engelse volksheld, die stal van de rijken en zijn buit verdeelde onder de armen. Hij zou daarvoor tegen de gezagsdragers hebben gestreden. De gelijkenis met de Samenlevingsopbouw ligt voor de hand. Vindt zij haar bestaansrecht immers niet in het weigeren te aanvaarden dat onrecht bestaat? Kiest zij er niet expliciet voor om de gevestigde structuren en machtsverdeling kritisch te bevragen? In het meerjarenplan van Samenlevingsopbouw Brussel 2009-2015 verwijst één van de twee kernopdrachten naar deze missie. Naast een agogische, is er haar politieke kernopdracht, die wordt geformuleerd als „het bewerkstelligen van structurele veranderingen, die een oplossing kunnen betekenen voor collectieve problemen van groepen met minder behartigde belangen” (p. 3-4). Om die opdracht te vervullen, streeft zij naar twee soorten van resultaten, namelijk naar inhoudelijke en vormelijke correcties. De inhoudelijke correcties verwijzen naar de doelstelling om de grondrechten voor elke burger te realiseren. De vormelijke correcties gaan over het belang van de beleidsparticipatie van groepen in de samenleving met minder behartigde belangen. Kortom, ook voor de komende zeven jaren trekt Samenlevingsopbouw Brussel de kaart van de zwaksten en bepleit zij een structurele aanpak, met de Grondwet als juridische basis.

Een uitgebreide omgevingsanalyse, als annex bij het meerjarenplan, illustreert dat naar het realiseren van sociale grondrechten maar kan worden toegewerkt, als wordt ingezet op meerdere thema's tegelijk. Bovendien is een succesvolle aanpak maar mogelijk als strategieën en acties door de basis worden gestoffeerd en gedragen. Het gaat dan over de participatie van bewoners of mensen in armoede, kortom: om de doelgroepen die een verbetering van hun leefsituatie nastreven. Een eerdere analyse van het armoedebestrijdingsbeleid in België / Vlaanderen (Dierckx, 2007¹) vertoont

1 Dierckx, D. (2007), *Tussen armoedebestrijding en beleidsarmoede. Een retrospectieve en interventiegericht analyse van de Vlaamse beleidspraktijk*. Leuven:Acco

Foto: fantasticks – Bron: flickr

sterke parallellen met de uitdagingen waaraan de Samenlevingsopbouw haar toekomst verbindt. Twee vragen staan daarin centraal: „Hoe kan een integrale aanpak van complexe sociale problemen worden gerealiseerd?” en „Hoe kan de beleidsparticipatie van zwakke groepen succesvol verlopen?”. De antwoorden op deze vragen zijn in voornoemde studie geformuleerd in de vorm van negen statements voor de toekomst van het armoedebestrijdingsbeleid. In deze bijdrage dienen er zeven als kapstok om na te gaan in welke mate de Samenlevingsopbouw haar potentiële slagkracht benut.

Stelling 1: Vakkundige pleitbezorgers spelen een cruciale rol

In de analyse van veertig jaren armoedebestrijdingsbeleid stellen we vast dat armoedebestrijding niet altijd even hoog op de beleidsagenda pronkte. We achterhaalden dat armoedebestrijding vooral de beleidsagenda bereikt door de interventie van deskundige pleitbezorgers die ofwel over doorslaggevende politieke macht beschikken ofwel de juiste strategie op het juiste moment kunnen hanteren. Andersom, armoedebestrijding bereikt de beleidsagenda niet als niemand het „pleit” op zich neemt. Uiteraard spelen ook andere factoren mee, zoals maatschappelijke gebeurtenissen en een gunstig politiek klimaat.

Wie bedoelen we als we spreken over pleitbezorgers? Het gaat hier om personen of (tijdelijke) allianties van personen of organisaties, die opportuniteiten creëren of daarvan gebruik (kunnen) maken om het armoedebeleid te versterken. Die „versterking” kent verschillende invullingen naargelang van de context waarbinnen deze pleitbezorgers zich bevinden en bewegen.

Zulke pleitbezorgers hebben bijvoorbeeld in het verleden hun meerwaarde bewezen op het vlak van het doen functioneren van coördinatien-/of overlegstructuren. Hun afwezigheid werd genoemd als een reden voor het stilvallen van de werking van ettelijke van deze organen. In het licht van de aansturing van het lokale niveau kan de Vlaamse overheid als pleitbezorger worden gezien: als de beleidsorganisatie op het Vlaamse niveau niet complementair is aan wat van het

lokale bestuur op dit vlak wordt verwacht, dan blijkt het slechts gedeeltelijk te lukken (zie de ervaringen van het VFIK en het SIF). Een ander voorbeeld is de doorwerking (of net niet) van beleidsplannen in het beleid. De opstelling van zulke plannen (bijvoorbeeld het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding (VAP) en het Nationaal Actieplan Sociale Inclusie (NAP/incl) vormt geen garantie dat ze ook vormgeven aan het beleid. Hetzelfde geldt voor de aanstelling van aandachtsambtenaren armoedebestrijding, die het armoedebeleid in de verschillende beleidssectoren moeten uitwerken. Het gebrek aan pleitbezorgers zorgt ervoor dat vandaag vrij nonchalant wordt omgesprongen (veelal door ambtelijke oversten) met de ruimte en de tijd, waarmee zij hun opdracht kunnen volbrengen.

Het zijn ook de pleitbezorgers die met een adequate mentaliteit en sensibiliteit kunnen voorkomen dat participatie en inspraak als alibi worden gebruikt, zonder dat het tot effectieve resultaten leidt. De doelgroep van het armoedebestrijdingsbeleid bevindt zich immers in een machteloze positie. De formele toedeling van een plaats in de beleidsarena (in overleg- of coördinatiestructuren) is geen garantie voor een succesvol interactief beleidstraject.

Wat betekenen deze vaststellingen voor de Samenlevingsopbouw? Als antwoord kunnen we drie vragen formuleren. Ten eerste: „Waaruit bestaat de macht van de Samenlevingsopbouw? In welke mate kan zij zelf een pleitbezorger zijn?” Ten tweede: „Spreekt Samenlevingsopbouw figuren aan op hun mogelijke rol als pleitbezorger?” Ten derde: „Wordt bij de begeleiding van inspraakprocessen voldoende rekening gehouden met wie uiteindelijk zal garanderen dat het inspraaktraject effectief wordt omgezet in maatregelen?”

Stelling 2: Regisseurs zijn onontbeerlijk

Regisseurs onderscheiden zich van de voornoemde pleitbezorgers doordat zij de daadwerkelijke en expliciete opdracht hebben om het armoedebeleid (geheel of gedeeltelijk) te coördineren. Vooral op het vlak van de coördinatie van het beleid blijken zij onontbeerlijk te zijn. Ze bekleden een cruciale positie bij het

levend en levendig houden van coördinatiestructuren. Hier kunnen zij tegelijk de rol van regisseur en pleitbezorger vervullen, maar dit is geen must. Hun specifieke regietaak biedt een meerwaarde op meerdere vlakken, bijvoorbeeld bij de bundeling van verschillende soorten van kennis vanuit verschillende bronnen (van ervaringsdeskundigen, hulpverleners, wetenschappers, etcetera) die als input kan/moet dienen voor het beleid. Regisseurs vervullen ook een rol bij het dichten van de kloof tussen de formele beleidsvisie en de visie die ligt besloten in beleidsmaatregelen, kortweg: bij het opheffen van de discrepantie tussen woorden en daden. Tot slot tonen analyses ons dat zij voor de uitdaging staan om het evenwicht tussen flexibiliteit en formalisering te bewaken, dat nodig is voor doelmatige coördinatiestructuren. Zitten er mensen rond de overlegtafel die een expliciet mandaat hebben? Is de agenda flexibel genoeg om in te kunnen spelen op maatschappelijke veranderingen?

Voor de politieke kernopdracht van de Samenlevingsopbouw stellen zich hier twee vragen. In de eerste plaats gaat het er om of en hoe zij erop aanstuurt dat de regie door anderen op een kwaliteitsvolle manier gebeurt. Het streven naar een realisatie van grondrechten kan maar succesvol zijn als niet alleen problemen worden gesignaleerd, maar ook hun vertaling in maatregelen en de uitvoering ervan worden opgevolgd. Ten tweede kan worden gevraagd naar de mate waarin Samenlevingsopbouw zelf een regierol kan opnemen. Bijvoorbeeld op het niveau van de boodschappen van de talrijke buurten en lokale projecten waarin zij aanwezig zijn. Actuele uitdagingen kunnen worden gebundeld en worden vertaald naar een gecoördineerde, bovenlokale beleidsinput.

Stelling 3: De maatschappelijke context bespelen

Armoedebeleid voltrekt zich uiteraard niet in een maatschappelijk vacuüm. De context heeft een invloed op dat beleid. Het meten en duiden van die invloed is zeer moeilijk; dit weerhoudt ons niet om tot interessante vaststellingen te komen.

Zo komt armoede niet zozeer op de beleidsagenda omwille van een toename van de armoede, maar zijn het eerder (plotse) maatschappelijke gebeurtenissen en de pleitbezorgers, die daarbij een rol spelen. Er blijkt verder dat, zeker de jongste jaren, armoedebestrijding sterke concurrentie ondervindt van andere beleidsthema's als veiligheid en de integratie van personen van buitenlandse herkomst. Om armoedebestrijding in de aandacht te houden, kan het zinvol zijn om oog te hebben voor deze tendensen en daarop in te spelen. Gezien de multidimensionaliteit van armoede hoeft het verbinden van deze thema's geen onoverkomelijke moeilijkheden op te leveren. In het verleden zijn migranten, stad en armoede al in één vat gegoooid; voor de komende jaren vormt de verduidelijking van de armoededimensie in het etnisch-culturele debat een opportuniteit.

Dezelfde inzichten kunnen worden toegepast op de thema's die vanuit Samenlevingsopbouw worden bepleit. In welke mate moeten haar thema's concurreren met andere beleidsthema's? Voorbeelden van spanningsvelden zijn welzijn versus veiligheid en sociale controle, sociale versus economische leefbaarheid of emancipatie versus disciplineren. Om de kans op positieve resultaten in de realisatie van de sociale grondrechten te vergroten, is het zinvol om te analyseren in welke mate de prioriteiten kunnen aansluiten bij de „hot topics” die via andere kanalen in het vizier van de overheden staan.

Stelling 4: Open kaart over visie en strategie

Omtrent de beleidsvisie concludeerden we in het armoedeonderzoek dat die doorgaans niet duidelijk en eenduidig is. Dit wordt onder meer geïllustreerd door de verschillen tussen de formele, uitgesproken of neergeschreven visie en de visie die in beleidsmaatregelen ligt besloten. Zo wordt armoede op vele fora en in formele documenten als multidimensioneel gezien, maar focussen sommige maatregelen toch enkel op het gebrek aan inkomen. Een verdeelde visie op armoedebestrijding wordt bovendien als de verklaring (of één van de oorzaken) aangebracht voor de discrepantie tussen het bestaan van coördinatiestructuren en hun onvoldoende goed functioneren.

Er wordt gepleit voor meer zichtbaarheid van de inspanningen die inzake armoedebeleid worden geleverd en van de visie die daaraan ten grondslag ligt.

Daarmee verbonden zijn de strategieën die worden gehanteerd om het armoedebeleid op het vlak van organisatie en gehanteerde bestuursstijl vorm te geven. Uit het onderzoek blijkt dat de schijnbaar ingeburgerde concepten als integraal beleid en participatie zeer vaag en verschillend worden ingevuld. Wanneer die termen – veelal geformuleerd in doelstellingen – niet worden geëxpliciteerd, dan kan iedereen zich ermee akkoord verklaren en ze tegelijk zelf invullen. De uitvoering, opvolging en evaluatie ervan leiden dan enkel tot teleurstellingen en verspilde (financiële) middelen en energie.

Voor de Samenlevingsopbouw ligt er een uitdaging in het expliciteren van en permanent ontwikkelen van visie op de meest prangende sociale problemen. Zij kan daarbij haar unieke positie op het lokale niveau als troef gebruiken. Lokale projecten leggen noden en behoeften bloot en kunnen de actuele gedaanten waarin armoede en sociale uitsluiting zich voordoen zichtbaar maken. Die visie en kennis kan nog meer dan vandaag de dag „aan de grote klok” worden gehangen. Beleidsmakers moeten telkens opnieuw worden overtuigd van het belang en de specificiteit van de mechanismen die er spelen. Maar ook de publieke opinie moet „mee” zijn opdat het nodige maatschappelijke draagvlak de beleidsmaatregelen kan ondersteunen.

Stelling 5: Ken je pappenheimers

De vijfde stelling wil in de eerste plaats het inzicht benadrukken dat niet enkel de zichtbare, betrokken en/of relevante actoren een invloed uitoefenen op het armoedebeleid. Ook de afwezigen, vanuit het armoedebeleid bekeken, niet betrokken of onzichtbare actoren bepalen mee in welke mate er ruimte is voor armoedebestrijding via overheidsbeleid. We zagen bijvoorbeeld dat een relatief sterke betrokkenheid van de sociale partners om en bij het begin van de jaren negentig gepaard ging met een hoge mate van aandacht voor armoedebestrijding als

beleidsthema op verschillende beleidsniveaus. Deze stelling steunt ook op de discrepantie tussen de formele beleidsvisie en de visie die uiteindelijk in de beleidsmaatregelen tot uiting komt. Zo wordt bij de uitwerking van tewerkstellingsbevorderende maatregelen – die een operationalisering kunnen zijn van de formele beleidsvisie – niet of nauwelijks vertrokken vanuit de visie op armoedebestrijding.

Een andere invulling van deze vijfde stelling heeft betrekking op elementen van de bestuursstijl. Verschillende verwachtingen en behoeften bestaan ten aanzien van de doelstellingen van interactieve beleidsvoering of participatie. Armen, hun vertegenwoordigers en organisaties beoordelen (hun erkenning en subsidiëring in het kader van) de beleidsparticipatie met andere maatstaven dan dat de Vlaamse overheid dit doet. Deze verschillen in verwachtingen en doelstellingen tonen zich van hun scherpste kant in de erkenning- en subsidieregeling voor de Verenigingen waar armen het woord nemen. De discussie omtrent de identiteitsversterkende of expressieve functie van die verenigingen en de instrumentele of beleidsbeïnvloedende functie blijft een heet hangijzer.

Aan de Samenlevingsopbouw stelt zich vanuit deze analyse de vraag naar haar eigen rol. Anders geformuleerd, gaat het over de criteria om het succes van het doorlopen parcours aan af te meten. Wanneer zijn we succesvol? Een „identiteitsversterkend” of „emotioneel” criterium luidt dat wanneer de sector an sich op de kaart staat, wanneer de sector als lokale of Vlaamse partner wordt erkend, dat de eigen rol succesvol is vervuld. Een „instrumenteler” criterium legt eerder de nadruk op de mate waarin de inhoudelijke boodschap, het realiseren van de grondrechten voor iedereen, is overgebracht en opgepikt. Enkel vanuit een duidelijk en eerlijk zicht op de eigen rol kan op een constructieve manier naar „medestanders” of stakeholders worden gezocht.

Stelling 6: Bruikbare en te gebruiken beleidsinstrumenten

In de algemene beoordeling van het armoedebeleid komt de onderbenutting van bestaande beleidsinstrumenten aan de oppervlakte. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van de coördinatiestructuren. Beloftevolle initiatieven hebben in het verleden bestaan, maar waren niet duurzaam door onder andere een gebrek aan omkadering en aan opvolging van de resultaten. De pleitbezorgers en regisseurs speelden daarin een rol. Ook de jongste jaren zien we daarvan voorbeelden in de relatieve trage opstart van het Permanent Armoedeoverleg, de aanstelling en het functioneren van de Vlaamse aandachtsambtenaren armoedebestrijding en het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

Een ander instrument is de beleidsplanning. Zoals al bij de eerste stelling vermeld, werken beleidsplannen als het VAP en het NAP/Incl, amper door in het beleid. Dat beleidsmaatregelen conform zijn aan deze plannen is logisch, omdat die plannen, vooral in hun eerste edities, een bundeling vormen van al uitgewerkte en geplande of budgettair verankerde beleidsmaatregelen en bovendien worden opgesteld nadat de beleidsnota's werden gepubliceerd. Het verschil tussen beleid „conform” aan de beleidsplanning en de doorwerking van plannen in het beleid is het lange termijn perspectief. De nood blijkt hoog om dit meer na te streven.

In welke mate maakt Samenlevingsopbouw gebruik van het beschikbare instrumentarium? Te beginnen bij de eigen instrumenten. Samenlevingsopbouw bevraagt de gehanteerde methodiek al sinds haar bestaan en stuurt bij wanneer nodig. Sommige (participatie)methoden boeken indrukwekkende successen, andere methoden of toepassingen falen. Hoe eerlijker lokale projecten hierover rapporteren, hoe sterker het instrumentarium kan worden. Een weerkerende basisvraag is echter: „Hoe tijdelijk kan projectmatig werken zijn, als de doelstelling is om grondrechten voor iedereen te realiseren?”. Gaat het hier om een paradox – een schijnbare tegenstelling – of is het alsnog een patstelling?

Stelling 7: Zonder leefwereldperspectief geen integraler en interactiever armoedebeleid

Tot slot vestigen we de aandacht op het belang van het leefwereldperspectief in het armoedebeleid. De introductie van het leefwereldperspectief heeft in het verleden een bijdrage geleverd aan de multidimensionele definitie van armoede, zoals die al een tiental jaren in de beleidscontext en in andere contexten overleeft. Onze analyse resulteerde in een pleidooi om het categoriale ordeningsperspectief te versterken, complementair aan de sectorale en de territoriale dimensie. De aandacht gaat daarbij ook naar een (vastgestelde en verwachte) verhoging van de kwaliteit van het beleid door ruimte te creëren voor interactief handelen, met participatie van de doelgroep(en).

De versterkte aandacht voor dit leefwereldperspectief stelt bijzondere eisen aan de beleidsorganisatie. Daarbij formuleren we de idee van een versterkte aandacht voor doelgroepen als basis voor de organisatie. (Inter)sectorale netwerken moeten mixen met categoriale netwerken. Men kan immers niet enkel met sectoraal georganiseerde administraties (arbeid, huisvesting, onderwijs, etcetera) beleid uitstippelen dat aan de complexiteit en verwevenheid van een probleem als armoede tegemoet komt. De kennis van de doelgroepen of categorieën moet worden ingebracht: het leefwereldperspectief maakt immers duidelijk waar de te ontwarren knopen zich situeren.

De vraag dient zich daarbij aan naar de manier waarop de voeding voor de categoriale ordening kan worden gerealiseerd. Er werden aandachtspunten geformuleerd, die onder meer betrekking hebben op een verbetering van de bestaande interactiemethoden en de uitbreiding van de variëteit aan methoden van kennisverzameling over de leefwereld van mensen die in armoede leven. Verder werd ook duidelijk dat de beleidsorganisatie mee het succes en falen van een interactiever armoedebeleid bepaalt. Wanneer de overheid geen blijf weet met de uitkomsten van participatie en/of inspraak en geen enkele dienst of persoon heeft het mandaat om ermee aan de slag te gaan, dan levert de evaluatie van het armoedebeleid oordelen op als

„overlegorganen als praatbarakken”, „participatie als disciplinerende van de armen” of „de liturgie van de participatie”. Cruciaal hierbij is de explicitering van centrale concepten als integraal of interactief beleid, om te vermijden dat ze als „valse vrienden” vooruitgang in het armoedebeleid belemmeren.

In het vervullen van haar politieke kernopdracht kan Samenlevingsopbouw dat leefwereldperspectief mee verder uitbouwen. In de eerste plaats door bestaande methoden als de groepswerkingen met specifieke doelgroepen in heel haar variëteit te ondersteunen, zowel binnen haar eigen werking als via de Verenigingen waar armen het woord nemen. De bedoeling is dat vanuit die groepen informatie doorstroomt in het beleid. In de 2de plaats stelt zich de vraag naar hoe de kennis over de leefwereld – de categoriale benadering – zich momenteel verhoudt tot de territoriale en sectorale aanpak binnen samenlevingsopbouw en hoe die onderlinge bevruchting zich sterker kan manifesteren.

Outro

De politieke kernopdracht van Samenlevingsopbouw is bijzonder relevant. In onze welvarende samenleving vertoeven mensen in zeer benarde omstandigheden. Mensen zonder papieren gaan in hongerstaking om aandacht te eisen voor hun dossier, een één op drie kinderen wordt geboren in een kansarm gezin. Het zijn slechts voorbeelden, maar ze spreken voor zich. 25 jaar Samenlevingsopbouw mag daarom best worden gezien als een moment waarop de inspanningen uit het verleden worden gewaardeerd, en de plannen voor de toekomst worden aangemoedigd. De vertaling van zeven stellingen voor de toekomst van het armoedebestrijdingsbeleid naar het terrein van de Samenlevingsopbouw hoopt daaraan een constructieve bijdrage te leveren.

DANIELLE DIERCKX

Foto: Catherine Antoine

Praktijken van democratisch burgerschap in opbouwwerk

Danny Wildemeersch

Reflecties naar aanleiding van het 25 jarig bestaan van Samenlevingsopbouw Brussel

Ik heb de sector van de samenlevingsopbouw in de voorbije jaren niet meer van zeer nabij kunnen volgen. Niettemin trokken de publicaties van RisoBrussel/Samenlevingsopbouw Brussel altijd mijn aandacht. Ze gingen meestal over kwesties die er in de grootstedelijke context toe doen: solidariteit, sociale verdringing, recht op wonen, globalisering, migratie en asiel, participatie, huurwetgeving, etc... En deze kwesties werden altijd op een kritische manier belicht. Ze werden in het teken geplaatst van conflictueuze maatschappelijke verhoudingen, van structurele mechanismen die uitsluiting veroorzaken, van stedelijke transformatieprocessen met een enorme impact op de armere groepen in de samenleving. Deze analyses waren van een andere orde dan wat we de voorbije decennia uit de sector van de samenlevingsopbouw in Vlaanderen mochten vernemen. Daar lag het accent meestal op methodisch-technische processen van ondersteuning van groepen in achterstand, met „het projectmatig werken” als sleutelmethode. De kritische analyse van maatschappelijke ontwikkelingen verdween daarbij naar de achtergrond. Het opbouwwerk stelde zich gaandeweg op als instrument van de overheid, en vooral van het lokaal sociaal beleid zoals het zich in de voorbije twee decennia heeft ontwikkeld in Vlaanderen. Tegenspraak met het beleid leek steeds meer iets uit lang vervlogen tijden. Nu ging het om consensus, om overleg, om samenwerking, om het gezamenlijk zoeken naar oplossingen, om het mobiliseren van methodische expertise. Niet zo dus bij Samenlevingsopbouw Brussel. Daar werd agogische competentie steeds weer gekoppeld aan politieke inzet. Heeft dit te maken met de specifieke Brusselse omstandigheden? Met het karakter en temperament van de medewerkers? Met het feit dat zij tijd en ruimte zijn blijven creëren voor indringend studiewerk? Wellicht ligt de verklaring in een combinatie van deze factoren. In ieder geval wil ik hen van harte felicitatie met hun vijftienvintig jaar tegen de stroom oproeien. En zeker ook met de manier waarop zij hun missie en hun strategisch plan voor de komende jaren hebben geformuleerd. Het gaat om een eigenzinnige, democratische visie op de grote uitdagingen waar hedendaagse steden in Brussel, in Vlaanderen en elders mee worden geconfronteerd.

Foto: Catherine Antoine

Een volgehouden kritisch perspectief

Enkele citaten uit het meerjarenplan mogen dit verduidelijken. Daar wordt de ontwikkeling van Brussel in de voorbije decennia onder de loupe genomen. „Brussel is, ondanks haar beperkte geografische en demografische omvang, uitgegroeid tot een beta world city die zich situeert in de top drie van de rijkste Europese regio's. Brussel is uitgegroeid tot een „superstar regio”. (Strategisch Plan, p. 11). Deze ontwikkeling bracht een zeer grote welvaart met zich mee. Zij het niet voor allen. Er groeiden grote tegenstellingen tussen rijk en arm. „Dualisering is een intrinsiek kenmerk van de globale economie voor zover die voortgestuwd wordt door de werking van een markt die aan zo min mogelijk regels onderworpen is. Deze dualisering wordt nog eens versterkt doordat de stad een knooppunt is waar arbeidskrachten uit wereldwijd gedereguleerde arbeidsmarkten zich concentreren” (ibid). De analyse uit het meerjarenplan wordt op een indringende manier becommentarieerd door Pascal Debruyne die de opdracht van de samenlevingsopbouw (opnieuw) in het perspectief plaatst van de sociale strijd. De dualisering valt niet op te lossen, enkel met methodisch-technische interventies. Dat wordt duidelijk wanneer men begrijpt hoe een stad als Brussel zich de voorbije decennia heeft ontwikkeld. „Brussel is een uitermate krachtige stad geworden waar de kapitaalsaccumulatiemachine draait als nooit tevoren. Zowel het centrum als de omliggende wijken zijn entingspunten geworden voor exogene ontwikkelingsstrategieën. Deze stedelijke landschappen zijn met ander woorden investeringspolen geworden voor extern kapitaal van middenklassen, projectontwikkelaars en consumenten die een stuk van ‘Brussel in de aanbieding’ kunnen opkopen” (Debruyne, p. 31). Tegen deze achtergrond bestaat de opdracht van de samenlevingsopbouw erin om mee te werken aan een radicaal alternatief, waarbij de strijd niet „technisch” maar „normatief” wordt ingevuld. Dat wil zeggen: Brussel moet een radicaal sociaal-rechtvaardige en ecologisch duurzame stad zijn op maat van zijn meest kwetsbare bewoners” (ibid., p. 35). Dit kan enkel maar bereikt worden wanneer het perspectief van sociale strijd in de stedelijke context weer op de voorgrond

treedt. Daaraan wil Samenlevingsopbouw Brussel werken. De meerjarenplanning is gericht op het op gang brengen van een alternatieve ontwikkelingscoalitie voor een sociaal rechtvaardig Brussel. Volgens Debruyne ligt aan deze benadering de radicaal democratische opvatting van de „onderhandelde stad” ten grondslag. Het gaat om een „urbane arena waarin conflict en tegenstellingen worden gekanaliseerd, waar sociaal-politieke strijd gevoerd wordt’ ibid.)

De verzakelijking van de samenlevingsopbouw

Dergelijke analyse staat in scherpe tegenstelling tot het verhaal dat vandaag over de ontwikkeling van de sector samenlevingsopbouw in Vlaanderen geschets wordt. (Desmet, p.6). In een historische schets worden drie stadia onderscheiden. Een eerste, in de jaren vijftig en zestig waarin het „community work” in Vlaanderen ingang vond. Dat stond toen in het teken van het modern-inseringsparadigma. De samenlevingsopbouw zou helpen om die groepen en/of regio's die verstoken bleven van de voordelen van de vooruitgang, te ondersteunen om de achterstand in te halen. Later, in de jaren zestig en vooral zeventig, kwam een nieuwe benadering op de voorgrond, deze van de maatschappijkritiek. Het opbouwwerk werd een partner in de strijd voor de emancipatie van de maatschappelijk kwetsbaren. Sindsdien heeft deze benadering langzaam maar zeker de plaats geruimd voor een zakelijke benadering. Niet de maatschappijkritiek, maar „tastbare resultaten” staan nu op de voorgrond, zo wordt beweerd. Dit verhaal suggereert dat de sector uiteindelijk is aangekomen in een stadium van „zakelijk-technische professionaliteit”, ver weg van de romantische „geitenwollensokken mentaliteit” van de jaren zeventig. Nu lijken de instrumenten en de know-how beschikbaar om op rationele wijze de samenlevingsproblemen aan te pakken en op te lossen, in coalitie met – en niet in oppositie tot – de bestuurders van steden en gemeenten. De vraag is echter of het opbouwwerk in zijn huidige stadium, in plaats van een zakelijk-technische organisatie, niet eerder een medespeler is geworden in het „hegemoniale discours” van projectontwikkelaars, de middenklassen en de bestuurders. En ook, of de opbouwwerker niet

eerder is geëvolueerd tot een „geprofessionaliseerde vertegenwoordiger van de staat in de buurt gewapend met technocratische boordtabellen en gebureaucratiseerde newspeak” (Debruyne, p. 35).

De verzakelijking waarvan sprake suggereert „expertise” en oplossingen op basis van „rationele” processen inzake ruimtelijke planning, sociale economie, participatiebevordering, armoedebestrijding, activering, etc... De verzakelijking suggereert ook de mogelijkheid van consensus in kwesties die spanningen en tegenstrijdigheid in oplossingsperspectieven oproepen. In dergelijke consensus lijken de diverse opvattingen en belangen overstegen te kunnen worden met het oog op het algemeen belang. Echter, de zogenoemde verzakelijking en de consensusoriëntatie veronachtzamen de blijvende conflicten en tegenstellingen die zich steeds weer manifesteren bij de ordening en de organisatie van het samenleven. Een levende democratie betekent dat er onvermijdelijk strijd en conflict blijft bestaan tussen tegengestelde projecten die nooit enkel en alleen maar op rationele wijze kunnen worden opgelost. Dat is de opvatting van Chantal Mouffe (2005) die een scherpe, eigenzinnige analyse maakt van de wijze waarop het maatschappelijke en politieke leven vandaag is geëvolueerd. Het loont de moeite om ons even te verdiepen in haar inzichten. Wellicht wordt daarmee duidelijk dat het denken over het opbouwwerk in termen van tegenstelling en conflict niet zomaar een nostalgisch discours is van overjarige maatschappijveranderaars, maar een benadering die van groot belang is in de huidige maatschappelijke context.

Stadsontwikkeling en hegemoniale interventies

De reden waarom het verzakelijkte discours van het opbouwwerk de conflicten en tegenstellingen relatief onbesproken laat is, volgens Mouffe, het gevolg van het feit dat de bestaande maatschappelijke orde min of meer als een „natuurlijke orde” wordt geconstrueerd en ook begrepen. Om dit te verduidelijken maakt ze een begripsmatig onderscheid tussen „het sociale” en „het politieke”. De sfeer van het sociale heeft betrekking op gesedimenteerde

praktijken. Dat zijn praktijken waarmee het sociale leven wordt georganiseerd en geregeld en die een zekere vanzelfsprekendheid hebben. Mensen accepteren deze praktijken als een min of meer natuurlijk gegeven. Gesedimenteerde praktijken helpen mensen om hun gedrag op elkaar af te stemmen, om het sociale verkeer te regelen, om de bestaande sociale bindingen te accepteren. Daarom heeft iedere samenleving deze praktijken nodig. Ze scheppen orde en een zekere mate van voorspelbaarheid en vertrouwen. Ze vormen ook de basis van sociale integratie.

Omdat deze praktijken een sterk vanzelfsprekend karakter hebben, is het niet altijd duidelijk dat ze in veel gevallen het resultaat zijn van eerder genomen beslissingen die de uitdrukking zijn van specifieke machtsverhoudingen. Volgens Mouffe gaat het in de sfeer van het politieke om het maken van keuzes waarbij tegengestelde opties, dilemma’s of conflicten in het geding zijn. Daarbij speelt macht, zijnde de capaciteit om bepaalde keuzes te beïnvloeden, een belangrijke rol. Dat beïnvloeden van keuzes noemt ze „hegemoniale interventies”, of interventies waarbij overwicht wordt uitgespeeld. Om die reden is het politieke, volgens Mouffe, „antagonistisch” of gekenmerkt door tegenstrijd. De tegenstrijd draait rond verschillende hegemoniale aanspraken. De sfeer van het sociale en de sfeer van het politieke zijn niet altijd goed van elkaar te onderscheiden. Ze lopen in elkaar over. Daarom hebben veel sociale instituties en gebeurtenissen een politiek karakter. Dat betekent dat in de sfeer van het sociale ook elementen van strijd en van macht een rol spelen. Omdat de sociale orde ook een politieke dimensie heeft, is in iedere sociale orde ook altijd een vorm van uitsluiting aanwezig. Er zijn altijd bepaalde mogelijkheden die onderdrukt worden en die ook weer opnieuw geactiveerd kunnen worden doordat tegenmacht wordt uitgeoefend of doordat andere oplossingsperspectieven uitdrukkelijk in beeld worden gebracht. Zo is de vraag hoe een stad zich moet ontwikkelen een vraag die verschillende opties oproept. Een hegemoniale praktijk slaagt erin om – in een specifieke context – één bepaalde optie voor te stellen als de enige logisch-rationele keuze. Andere aanspraken op oplossing worden aldus gemarginaliseerd of getrivialiseerd.

Ook praktijken van burgerschap, waar het in de samenlevingsopbouw om te doen is, zijn gesedimenteerde praktijken. Ze hebben een politieke dimensie omdat ze, naast een dimensie van sociale integratie, ook in zekere zin bepaalde machtsverhoudingen weerspiegelen. De wijze waarop we het onderwijs inrichten, het verkeer organiseren, de ruimte plannen, de stad vormgeven, de werkzoekenden activeren, of de armoede bestrijden is onvermijdelijk het gevolg van hegemoniale interventies. Het is daarbij van belang, zeker voor diegenen die er voordeel bij hebben, dat de genomen beslissingen worden aanvaard, of dat ze als legitiem worden erkend. Beslissingen winnen aan legitimiteit als ze een zekere onvermijdelijkheid lijken te hebben of een „natuurlijk” karakter vertonen. Voorstanders van bepaalde beslissingen hebben er belang bij dat hun standpunten een „common sense” karakter krijgen, dat ze het „gezond verstand” lijken te weerspiegelen. Daar is overtuigingskracht voor nodig. Tegenstanders hebben er belang bij dat juist het „politieke” karakter van genomen beslissingen duidelijk blijft. Daarom zullen de voorstanders van het openblijven van kerncentrales wijzen op de economische, technologische en zelfs ecologische onvermijdelijkheid van hun standpunt. Denk aan de omstreden campagne die de kerncentralelobby voert in de media, waarbij de milieuvriendelijkheid van kernenergie in de verf wordt gezet. Tegenstanders zullen wijzen op milieuvriendelijke alternatieven en zullen zo een contrahegemoniaal discours proberen op te bouwen. Om de overtuiging kracht bij te zetten, worden van beide zijden wetenschappelijke argumenten aangevoerd die de „objectiviteit” van bepaalde keuzes en overtuigingen moeten onderbouwen.

Bij het gegeven voorbeeld is het „politieke” karakter van het debat nogal duidelijk, mede omdat het gaat om een omstreden actuele kwestie. Bij andere sociale praktijken is dat veel minder duidelijk omdat ze op relatief onomstreden wijze deel uitmaken van de „common sense”, of omdat ze kunnen worden voorgesteld als de enig mogelijke, „rationele” of „zakelijke” oplossingen. Rationaliteit staat dan tegenover emotionaliteit. Ze representeert de wereld van de wetenschap

en de technologie die vooruitgang brengt en oplossingen aanreikt voor allerlei problemen. Lingis (1994) analyseert dit als het discours van de „rationele gemeenschap”. In dit discours wordt de hedendaagse samenleving voorgesteld als een moderne samenleving, gebaseerd op de rationele principes van wetenschap en technologie. Het zijn die principes die richting geven aan de ontwikkeling van de samenleving en in zekere zin ook als norm fungeren voor de te nemen (politieke) beslissingen. Daarmee wordt ook gesuggereerd dat we er goed aan doen om onze politieke beslissingen ondergeschikt te maken aan het wetenschappelijk en technologisch discours dat daardoor een vanzelfsprekende, superieure status lijkt in te nemen. Al wat van die principes afwijkt, vertoont in zekere zin „irrationele” kenmerken, of wordt op zijn minst als vreemd ervaren. Zo gaan we, volgens Bauman (2001), ook om met vreemden. Volgens hem produceert iedere gemeenschap zijn eigen vreemdelingen. Zo ook de rationele gemeenschap die, diegenen die andere principes, waarden of tradities vertegenwoordigen, als vreemd zal bestempelen en, indien nodig, zal uitsluiten of assimileren.

De hegemonie van het expertisedenken

De metafoer van de rationele gemeenschap helpt ons te begrijpen hoe in onze hedendaagse samenleving „het politieke” verborgen blijft. De oplossingen die de rationele gemeenschap voorschrijft worden voorgesteld als uitkomsten van rationele overwegingen van experts die zich niet laten leiden door subjectieve voorkeuren, eigenbelang of macht, maar door op expertise gebaseerde kennis. In dit soort „kennismaatschappij” worden de oplossingen voor de problemen die we onvermijdelijk ervaren, omwille van de complexiteit van het maatschappelijk leven, voorgesteld als het resultaat van een doorgedreven expertise. Deze expertise stelt ons in staat om de tegenstellingen die te maken hebben met uiteenlopende waardeoriëntaties, ideologieën of belangen te overstijgen. In deze opvatting zijn we geëvolueerd naar een samenleving „beyond left and right” (Giddens, 1998). Met dit overstijgen van de oude tegenstellingen wordt een nieuwe, radicale politiek aangekondigd, die volgens Mouffe

(2005) het politieke depolitiseert. Ze vreest dat door dergelijke analyses juist het element van tegenstrijdigheid of antagonisme verdwijnt uit het politieke. Het politieke wordt volgens haar op die manier herleid tot „politics” of tot beleid. Ze waarschuwt voor een concept van democratie waarbij „consensusdialogen” tussen burgers en experts reflexief gestuurde oplossingen moeten brengen voor de uitdagingen waarmee we onvermijdelijk worden geconfronteerd. In dergelijke visie ontdoen we de democratie van de aspecten van strijd, van affectie en van passie. Volgens haar mogen we de centraliteit van „conflict” niet laten verloren gaan in de democratische praktijken. Daarom spreekt ze van de „agonistische” dimensie van de democratie. En een agonistisch concept van democratie erkent het contingente karakter van bepaalde hegemoniale articulaties. Dat betekent dat de keuzes die zijn gemaakt niet de noodzakelijke of onvermijdelijke keuzes zijn en dat ze in vraag kunnen worden gesteld, samen met de machtsverhoudingen die er aan ten grondslag liggen.

De argumentatie van Mouffe laat toe om een aantal vaststellingen die we hogerop maakten beter te plaatsen. Er was de vaststelling dat veel samenlevingsopbouwpraktijken zich terugplooiën op het „methodisch-agogische” ten nadele van het inhoudelijke, of van de discussie over waarden, doelen en ideologieën. Of, zoals Bouverne-De Bie opmerkt: „de discussie verschuift van participatie, als politieke basis van de samenleving, naar participatie als een methodiek, een instrument in relatie tot het behoud en verdere uitbouw van het bestaande samenlevingsmodel” (2008, p. 34). Wellicht heeft dat te maken met de observaties in verband met „de rationele gemeenschap” en, in het verlengde hiervan, de neiging om agogische praktijken te begrijpen als consensusgerichte dialogen. Betekent dat ook niet dat deze opbouwwerkpraktijken zich inschrijven in deze logica en daarmee het onvermijdelijke politieke karakter van veel sociale praktijken uit het oog verliezen? Men kan zich afvragen hoe dat komt. Een kwarteeuw geleden beschouwde de sector van het opbouwwerk het nog als een centrale opdracht om onrechtvaardige maatschappelijke verhoudingen te bekritisieren. Vandaag, zo merkt Kunneman op, stellen professionals uit

de sociale sector hun methodisch handelen vooral ten dienste van de beleidsprioriteiten van de overheid. „Methodiekontwikkeling staat heden ten dage primair in het teken van de voortdurend verschuivende beleidsprioriteiten van landelijke en gemeentelijke overheden en wordt gedomineerd door marktoverwegingen: waarvoor zijn overheden bereid te betalen en hoe kunnen de betrokken groepen of probleemcategorieën zo effectief mogelijk benaderd worden om de gevraagde diensten naar tevredenheid van die overheid te kunnen leveren?” (Kunneman, 1996, p. 254) Het omgaan met sociale problemen volgens een technisch-professionele input-output logica karakteriseert Kunneman als het „broodroostermodel”. „Na de politisering en het emancipatiedenken van de jaren zeventig en de ontmaskering daarvan als een nieuwe, mede de belangen van de betrokken beroepsgroep dienende theemuts, heeft de concentratie op de methodiek en methodisch werken in de jaren tachtig een krachtige impuls gekregen door de opeenvolgende bezuinigingen en de gelijkmatige opmars van het broodroostermodel, die de druk om de kwaliteit en de productiviteit van het eigen professionele handelen methodisch te verantwoorden extra hebben versterkt.” (Kunneman, 1996, p. 254). Dit broodroostermodel staat volgens deze auteur niet in eerste instantie in dienst van de betrokken doelgroepen, maar schrijft zich vooral in, in de logica van het beleid. (...) „Zo is ook de welzijnssector inmiddels langs vele lijnen ingekaderd en wordt het werk bedrijfsmatig, planmatig en projectmatig ingericht. Men wordt steeds minder gefinancierd op grond van goede bedoelingen, emancipatorische retoriek en normatieve visies en in toenemende mate „afgerekend” op gerealiseerde output met betrekking tot extern gefinancierde beleidsdoelen.” (ibid. p. 256) Deze „beleidsoriëntatie” maakt dat deze professionals uit het oog verliezen dat veel van de kwesties eigen aan hun beroepsmatig handelen ook een belangrijke „politieke” dimensie hebben, in de zin zoals we hierboven met behulp van Mouffe hebben toegelicht. Kunneman koppelt daaraan de noodzaak van een „normatieve professionaliteit” en omschrijft die als „een reflexieve verhouding tot het eigen professionele handelen, meer in het bijzonder een reflexieve

verhouding tot de interferentie van strategische krachtenvelden en individuerende potenties binnen de eigen professionele activiteit" (ibid., p. 243). Dat houdt dus in dat professionals zich, ten aanzien van hun eigen beroepsactiviteit, afvragen hoe ze zich situeren binnen wat Mouffe noemt het hegemoniale krachtenveld.

Democratisch burgerschap bevorderen: aanspreken en tegenspreken

De analyse van Mouffe en van Kunneman halen de politieke en normatieve dimensies van professioneel handelen op de voorgrond. Dit neemt niet weg dat professioneel handelen een specifieke methodisch-agogische component blijft behouden. Het methodisch-agogische van het opbouwwerk zit dan niet zozeer in de capaciteit om op projectmatige wijze problemen te helpen oplossen binnen de klijntijnen van het beleid, maar heeft vooral te maken met het bevorderen van de capaciteit van mensen in situaties van uitsluiting om te participeren aan uiteenlopende processen van wat Bouverne-De Bie „relationeel burgerschap” noemt. „Relationeel burgerschap houdt de erkenning van de verschillende manieren waarop mensen, gegeven hun mogelijkheden en kwaliteiten, aanwezig zijn in de samenleving, en hierop erkenning krijgen. (...) Relationeel burgerschap is aldus minder te zien een „status” dan wel als een voortdurend leerproces, zowel individueel als collectief, om te leren omgaan met de diverse manieren waarop mensen aanwezig zijn in de samenleving, en de diverse manieren waarop ze zich tot elkaar verhouden” (Bouverne-De Bie, p. 35). Het gaat dus niet om het „insluiten” van de uitgesloten mensen in de dominante rationele gemeenschap, maar eerder om het creëren van „publieke” plekken waar deze groepen op hun eigen manier hun bekommernissen, hun zorgen en verwachtingen kunnen articuleren, of naar buiten kunnen brengen wat hen knelt en bevreemdt. Biesta (2005) noemt dit „coming into presence”. Burgerschap is het naar buiten treden in de publieke ruimte van „wederzijdse aanspreekbaarheid en tegensprekelijkheid” (Bouverne De Bie, et al, 2006, p. 132). Het gaat om het geven van een antwoord bij kwesties die ons tegelijk aanbelangen en bevreemden. Kwesties die ons voor dilemma’s plaatsen. Kwesties waarbij de

technische rationaliteit en expertise onvermijdelijk tekortschieten. Kwesties die vragen om een normatieve aanpak en die ons confronteren met de machtsaanspraken eigen aan het politieke.

Om dit te kunnen realiseren zijn „duurzame” sociale relaties nodig met de mensen om wie het gaat. Participatie is niet vanzelfsprekend. Het vraagt, vooral bij mensen die weinig kansen hebben gekregen om zich te manifesteren in de publieke ruimte, om kwaliteitsvolle ondersteuning. Het gaat daarbij niet om de kwaliteit zoals gedefinieerd in de kwaliteitshandboeken, maar vooral om kwali-tijd. Het tijd nemen voor mensen om hen op duurzame wijze aan te spreken. „Een vorm van omgang, met andere woorden, waarin het vooral gaat om aanwezigheid, erbij blijven, om ruimte voor intimiteit en betrokkenheid, zodat hetgeen gevoeld en gezegd moet worden om aan het gebeuren betekenis te verlenen zich kenbaar kan maken en in woorden en gebaren gedeeld kan worden” (Kunneman, 1998, p. 253). Echter, aanwezigheid en betrokkenheid is niet enkel luisteren naar hun verhalen, maar ook er een eigen verhaal aan verbinden of tegenover plaatsen. Hen ernstig nemen betekent hen aanspreken en hen tegenspreken, vanuit de eigen interpretaties over hoe de hegemoniale verhoudingen binnen de samenleving evolueren. Dit hangt onvermijdelijk samen met de noodzaak om op zoek te gaan, zoals Debruyne suggereert, naar alternatieve ontwikkelingscoalities die de vraag naar wie „recht heeft op de stad” aan de orde stellen. Het is van belang dat daarbij de territoriale cocon van de opbouwwerkgebieden doorbroken wordt en dat wordt gezocht naar meerschallige organisatieniveaus, omdat „het lokale wijkniveau geen afdoend antwoord kan bieden voor de problemen in de achtergestelde wijken”. (Debruyne, 2009, p. 36) Het participeren op deze complexe niveaus is maar mogelijk, wanneer dit gepaard gaat met duurzame relaties op de kleine schaal. Daarbij gaat het om een geduldig zoeken naar manieren waarop, samen met mensen, continu gestalte kan worden gegeven aan praktijken van democratisch burgerschap, waarbij in samenspraak én in tegenspraak, en met een variatie aan expressievormen, naar buiten wordt gebracht hoe zij „het recht op wonen” in de stad mee willen vormgeven. Democratisch

handelen in opbouwwerk gaat dus om het creatief verknopen van het nabije en het complexe, van het vertrouwde en het vreemde, van het alledaagse en het abstracte, van de consensus en de dissensus, van het beleidsmatige en het politieke, van de ratio en de passie, van het technische en het normatieve, van de dialoog en de strijd, van de macht en de tegenmacht. Niet simpel, wel zeer uitdagend.

DANNY WILDEMEERSCH

Referenties

- Bauman, Z. (2001) *Community. Seeking safety in an Insecure world*. Cambridge: Polity Press
- Biesta, G. (2005). *Beyond Learning. Democratic Education for a human future*. Boulder-London: Paradigm.
- Bouverne-De Bie, M., De Droogh, L. & Verschelden, G. (2006). Sociaal-cultureel werk: van burgerdeugd naar de realisatie van burgerschap? In: *Wisselwerkcahier. Van burgerdeugd naar burgerschap?* Brussel: Socius (pp. 122-135).
- Bouverne-De Bie, M. (2008). Opbouwwerk, stedelijk burgerschap en participatie. In: *Opbouwwerk Brussel*, 24, nr. 93, 31-36.
- Debruyne, P. (2009). Nabeschouwing. Naar een alternatieve ontwikkelingscoalitie op de maat van "denizens". In: *Meerjarenplan 2009-2015. Opbouwwerk Brussel*, 25(nr. 95). 31-37
- Giddens, A. (1998). *Beyond left and right. The future of radical politics*. Cambridge: Polity Press.
- Kunneman, H. (1996), *Van theemutcultuur naar walkman-ego*. Amsterdam: Boom
- Lingis, A. (1994). *The community of those who have nothing in common*. Bloomington: University of Indiana Press
- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. London: Routledge.
- Desmet A. (2008). Werken aan de samenleving. Een sociaal-agogische invalshoek. In: A. Desmet, H. Baert, M. Bouverne-De Bie, L. Verbeke (ed) *Handboek Samenlevingsopbouw in Vlaanderen*. Brugge: die keure, pp3-21.
- Strategisch Plan (2009). Strategische evoluties en strategische keuzes voor het opbouwwerk. In: *Meerjarenplan 2009-2015. Opbouwwerk Brussel*, 25 (nr. 95). 11-30

Foto: Catherine Antoine

Wij willen woonst!

Thuislozenproject vier jaar later

Vier jaar geleden besliste samenlevingsopbouw Brussel een project op te starten ter ondersteuning van thuislozen die zoeken naar een woning. Gedurende de eerste jaren werd vooral gewerkt met een huisvestingspermanentie. Het beleidsvoorbereidende werk gebeurde via de BBROW en de werkgroep ervaringsuitwisseling. Daarnaast werd ook een poging gedaan om een actiegroep op te richten. In wat volgt willen we een tussentijds bilan opmaken van het project en de oudere en recentere evoluties schetsen en duiden.

De woonpermanentie

Vertrekbasis van de hele werking rond thuislozen en woonst is de individuele begeleiding bij het zoeken naar een woning.¹ Sinds de start van de woonpermanentie maakten zo'n 215 mensen er gebruik van. De meeste daarvan werden doorverwezen door Albatros en De Schutting. Met Albatros, De Schutting en Diogenes werd een samenwerkingsconventie afgesloten. Andere organisaties die ook regelmatig mensen doorsturen zijn de Vrienden van het Huizeke en het Leger des Heils uit de Bodeghemstraat. Ook Talita, Puerto en Open Deur schakelden ons reeds in om mensen te begeleiden. Tachtig procent van de mensen (174 mensen) die langskwamen, zocht op korte termijn een woning. Er zijn er ook (de overige 20%) die uitsluitend met andere vragen langskomen: inschrijven voor een sociale woning of bij een sociaal verhuurkantoor, hulp bij aanvraag voor Verhuis-, Installatie- en Huurtoelage,... Deze mensen worden voornamelijk doorgestuurd door het begeleid wonen. Het cliënteel bestaat vooral uit alleenstaanden. Slechts een vierde van de cliënten heeft inwonende kinderen. Verder begeleiden we ongeveer 70% mannen en 30% vrouwen. Wat het inkomen van de cliënten betreft, kunnen we kort zijn. Negen procent van de mensen die bij ons terechtkomen heeft een (laag) inkomen uit werk. Al de rest moet rondkomen met een vervangingsinkomen, vooral via het OCMW.

Een problematiek die in de permanentie dan ook zeer scherp wordt aanvoeld, is de (wan)verhouding tussen het inkomen en de hoogte van de huurprijzen. We stellen vast dat mensen bereid zijn tot het uiterste te gaan om een woning te huren: gemiddeld gaat 50% van het inkomen naar huur, alle inkomenscategorïën door elkaar genomen. Bij mensen die leven van een leefloon zijn hogere percentages geen uitzondering. Een andere vaststelling is dat de begeleiding bij het zoeken naar een woning staat of valt met een goede opvolging vanuit het onthaalhuis of door het straathoekwerk. Dit is tevens de reden waarom we nog enkel werken met mensen die door een begeleidingsdienst worden doorgestuurd en mee ondersteund. Dan nog loopt de begeleiding in 30% van

Foto: Thuislozenproject

¹ Zie ook *Opbouwwerk Brussel* nr.82, jaargang 20, 'Pilotproject thuislozensector krijgt opvolging binnen het opbouwwerk', waarin uitgebreid wordt ingegaan op de vraag waarom het opbouwwerk dit thema opneemt.

de gevallen mis: ongeveer een derde van de gestarte begeleidingen wordt afgebroken zonder resultaat. Mensen verdwijnen om allerlei redenen uit hun onthaalhuis, zien het niet meer zitten om te zoeken naar een woning... Ook omgekeerd is het welslagen van de zoektocht het resultaat van samenwerking en begeleiding zowel door onze woondienst als door de begeleiders in de onthaalhuizen of in het begeleid wonen. Het zoeken van een woning is vaak een werk van lange adem en zeer tijdrovend. Op die manier vonden tot nog toe 107 van de 174 woningzoekers ook effectief een woning. Toch moeten we ook hier kritisch blijven: zoeken naar woonst met een laag inkomen betekent in de praktijk veel compromissen sluiten en vaak te veel betalen voor een ondermaatse woning. Een andere bedenking betreft de straatbewoners die bij ons terechtkomen via Diogenes. Bij straatbewoners moeten vaak andere oplossingen gezocht worden dan huisvesting, bijvoorbeeld beschut wonen psychiatrie, ziekenhuisopname... Soms wordt de permanentie een instrument om de situatie van deze straatbewoners uit te klaren, of om hen te doen inzien dat alleen een woning hun probleem niet zal oplossen. Herhaaldelijk is ook gebleken dat er voor een grote groep mensen eigenlijk geen enkele doorverwijzingsmogelijkheid bestaat! Zij zijn te zwak om een eigen woning te beheren, zelfs mits begeleiding, maar zijn anderzijds ook te ver heen om in het opvangcircuit te kunnen meedraaien. Er moet dringend werk van gemaakt worden om dit hiaat aan te kaarten bij het beleid! Dit brengt ons bij het gebrek aan aandacht van de politiek verantwoordelijken voor een steeds nijpender woonprobleem, maar tevens voor een schrijnend tekort aan aangepaste voorzieningen en woonvormen. Mensen zien zich meer en meer genooddaakt om zich tevreden te stellen met allerlei vormen van „precair wonen”. We spreken dan niet alleen over bezettingen, kraakpanden, campingwonen..., maar ook over ongezonde woningen, huisjesmelkerij. Bepaalde alternatieven verdienen zeker onze steun, maar anderzijds moeten we ons ook kritisch blijven opstellen ten aanzien van de maatschappij die meer en meer mensen uitsluit van het „normale” huisvestingscircuit. Een andere vaststelling na vier jaar werken, is dat het loont om zich in te schrijven voor een sociale

De thuislozentelling

In november 2008 deed La strada, het steunpunt thuislozenzorg Brussel, voor het eerst een poging om het aantal thuislozen in Brussel te tellen. Dat tellen mag redelijk letterlijk opgevat worden: ze mobiliseerden een 150tal vrijwilligers (vooral mensen uit de sector) om tijdens de nacht van 19 op 20 november, tussen 23 en 24 uur te tellen hoeveel daklozen zich bevonden op straat, in portieken, stations... Uiteraard zijn de cijfers van deze telling slechts een momentopname en moeten ze met de nodige omzichtigheid behandeld worden. Enkele cijfers kunnen wel een idee geven van de omvang van de problematiek. Laten we eerst even kijken naar het aantal mensen in de opvang. Hoeksteen en Casu (de gratis overnachtingen) vangen die nacht 173 mensen op en moeten er 58 weigeren. De crisisopvang is goed voor 49 overnachters. De erkende onthaalhuizen vangen 839 mensen op, waarvan 21 % kinderen. Ook opvallend is het hoog aantal vrouwen (1/3 van de volwassenen). De niet-erkende onthaalhuizen vangen die nacht 165 mensen op.

Op straat zelf werden in totaal 262 daklozen geteld. Belangrijke vaststelling is dat er in diezelfde nacht minstens evenveel mensen verbleven in bezette of gekraakte gebouwen. Voor de volledigheid werd ook nagegaan hoeveel thuislozen op 19 november opgevolgd werden door diensten voor begeleid wonen: 995 in totaal. Het zijn vaak zeer kwetsbare mensen die er enkel door de begeleiding in slagen een bepaalde regelmaat in hun leven te krijgen. La strada grijpt de telling ook aan om aandacht te vragen voor een falend beleid op verschillende vlakken. Eerst en vooral is er de vermenging met de problematiek van asielzoekers en mensen zonder papieren, die vaak – vooral door een gebrek aan alternatieven – terechtkomen bij de opvang voor thuislozen. Tenslotte verwijst La Strada ook naar het gebrek aan betaalbare woningen in Brussel. Mensen blijven veel langer dan nodig in onthaalhuizen of crisisopvang omdat ze pas na lang zoeken een woning kunnen veroveren. Ondertussen nemen ze plaatsen in van hen die op dat moment meer begeleiding en ondersteuning zouden kunnen gebruiken.

Bron: la strada, Steunpunt thuislozenzorg Brussel, resultaten en conclusies van de dak- en thuislozentelling van 19/11/2008.

woning, zeker voor alleenstaanden. De mensen die zich vier jaar geleden inschreven en erin slaagden, meestal met de hulp van het begeleid wonen, deze inschrijving in orde te houden, zijn

ondertussen allemaal in een sociale woning terechtgekomen. Niet alleen om deze reden blijven we mensen vragen zich toch maar in te schrijven ondanks de belachelijk lange wachtlijsten. Het is ook belangrijk om te blijven aantonen hoeveel vraag er is naar een sociale woning, niet alleen door zich systematisch in te schrijven, maar ook door de inschrijving in orde te houden.

Sinds september 2008 is er naast de individuele permanentie ook een groepszoekmoment, waarop de mensen die individueel begeleid worden, nog eens extra kunnen komen zoeken onder begeleiding van een vrijwilliger. De bedoeling is dat dit groepsmoment ook kan uitgroeien tot een uitwisseling tussen „lotgenoten”, met eventueel perspectieven naar acties, beleidsvoorstellen... actiegroepen voor het recht op wonen...

Van ervaringsuitwisseling tot beleidsbeïnvloeding

De individuele opvolging van woningzoekenden mag dan heel leerzaam zijn, ze is ook bijzonder frustrerend. Als opbouwwerker wil je dan op zoek gaan naar structurele uitsluitingsmechanismen, maar zonder groepswerking, wordt het bijzonder moeilijk om deze knelpunten ook effectief aan te pakken. Vanuit de overtuiging dat ook andere eerstelijns werkers wellicht gelijkaardige ervaringen hebben, lanceerden we een oproep voor een nieuwe werkgroep binnen de BBRoW. De werkgroep ervaringsuitwisseling was „geboren” (najaar 2005). Alle deelnemende organisaties zijn op een of andere manier actief bezig met het begeleiden van woningzoekenden. De groep bestaat uit een 15-tal organisaties en komt gemiddeld om de 6 weken samen. Er zijn organisaties die eveneens actief zijn in de thuislozensector (Source, Diogenes, begeleid wonen Mozaiek, De Schutting, un toit à soi), er zijn er die meer bezig zijn met huisvestingsproblemen bij vluchtelingen (Ciré, Convivial, Caritas International) en tenslotte zijn er ook die werken met een breder publiek (Groot Eiland, Convivence, Habitat et Rénovation, Bonnevie, Cafa, Ulac). De groep wordt begeleid/georganiseerd door de BBRoW en het opbouwwerk. De bedoeling is niet alleen om tips uit te wisselen en te leren van elkaars praktijkervaring, maar ook gemeenschap-

pelijke knelpunten te identificeren en samen naar structurele oplossingen te zoeken. Deze groep werkte tot nog toe, naast de gebruikelijke uitwisseling van informatie en ideeën, rond een viertal dossiers. Ongetwijfeld het belangrijkste tot hier toe is dat van de problematiek van de huurwaarborg. Zowat alle diensten hebben heel wat moeilijkheden om voor hun cliënten tijdig een huurwaarborg samen te stellen. Een grondige analyse van mogelijke alternatieven, bracht ons in contact met politici die voorstellen hadden uitgewerkt rond een federaal waarborgfonds. De wet die in mei 2007 van kracht werd, was voor ons een serieuze teleurstelling. Onze groep was dan ook een van de initiatiefnemers voor de nationale enquête rond het nieuwe wet op de huurgarantie (zie *Opbouwwerk Brussel*)². Dit geheel wordt nu verder opgevolgd door een nationale stuurgroep, waar wij ook deel van uitmaken. Momenteel bekijken we daarin hoe de wet in de toekomst kan gewijzigd worden, zodat huurders effectief gemakkelijker aan een huurwaarborg kunnen geraken.

Een tweede dossier stelde de discriminatie van woningzoekenden centraal. Het ging ons niet alleen om de raciale discriminatie, maar ook andere vormen zoals uitsluiting op basis van inkomen (geen OCMW), gezinssamenstelling (geen man alleen, geen alleenstaande moeder, geen kinderen...). Rond deze thematiek hebben we samengewerkt met het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding, die onlangs twee zeer overzichtelijke brochures uitgaven rond discriminatie op de huisvestingsmarkt³. Een volgend aandachtspunt werd de toewijzing van publieke (niet sociale) woningen. In dit dossier proberen we zicht te krijgen op de bestaande (of ontbrekende) reglementeringen daaromtrent. In dit verband werd recentelijk een parlementair initiatief genomen, waardoor gemeentes verplicht werden een reglementering uit te werken. Dit zal alvast de transparantie van de toewijzingen ten goede komen.

2 A. Dinguizli e.a., Huurwaarborg: nieuwe wet werkt niet naar behoren. *Opbouwwerk Brussel* (24) 2008 nr.94, pp 16-22.

3 Centrum voor gelijkheid van Kansen en voor racismebestrijding, *Discriminatie op de huisvestingsmarkt: hoe kan je reageren?*, september 2007. En een brochure die zich richt naar verhuurders: *Discriminatie op de huisvestingsmarkt: hoe kan je het vermijden?*, oktober 2008.

Foto: Thuislozenproject

Wij willen daarenboven dat gemeentes en OCMW's een belangrijk deel van hun patrimonium inzetten voor de huisvesting van mensen met een laag inkomen. Met ons dossier rond de huurtoelage voor gemeentewoningen tenslotte, willen we gemeentes aanzetten om gebruik te maken van de gewestelijke huurtoelage, waardoor ook mensen met een beperkt inkomen een degelijke woning kunnen huren tegen een betaalbare prijs.

SOS logement: moeilijk maar noodzakelijk

De actiegroep „SOS Logement” werd opgericht in maart 2005. Deze groep wou mensen samenbrengen die de huisvestingscrisis aan den lijve ondervonden en die door acties het beleid wilden beïnvloeden. Het project moest zich ontwikkelen op het raakvlak tussen de werking in de Chicagowijk en de thuislozenpermanentie. Er werd dan ook in deze twee projecten gerecruteerd.

Dit was geen evidente onderneming om verschillende redenen. De werking in de Chicagowijk (1 opbouwwerker), bereikte vooral sociale huurders: niet direct mensen die gaan actievoeren voor de bouw van meer sociale woningen bijvoorbeeld. De thuislozenwerking van haar kant, bereikte voornamelijk mensen met een zeer acute hulpvraag, wat doorgaans weinig ruimte laat voor het opnemen van een engagement. Bewust van deze moeilijkheden, werd er toch begonnen met een actiegroep. Er werd een vrij uitgebreid netwerk opgebouwd van organisaties uit de wijk en uit de thuislozensector, die allemaal vonden dat er moest geijverd worden voor het recht op wonen. Er werd ook gedacht aan de opvolging van individuele vragen door partnerorganisaties... En bovendien zouden we ook kunnen rekenen op de steun van een bredere beweging, in het kielzog van de barometercampagne.

Barometercampagne?

In 2004, met het aantreden van de nieuwe gewestregering, wilde de Brusselse Bond voor het Recht op Wonen een visueel en permanent meetinstrument om na te gaan hoe het met de realisatie van het recht op wonen gesteld was. De gewestregering had op dat moment een veelbelovend regeerakkoord uitgetekend en de BBROW wou er zeker van zijn dat de uitvoering van dit akkoord niet op zich zou laten wachten. De voor- en achteruitgang met betrekking tot de drie centrale eisen van de Bond (de verdubbeling van het aantal sociale woningen, controle op de huurprijzen en huursubsidie) zou afgemeten worden op drie woonbarometers. Actiegroepen moesten ervoor zorgen dat de eisen voldoende in de aandacht werden gehouden en ook dat er aan de alarmbel kon getrokken worden als de barometers te veel achteruitgingen. Die actiegroepen waren het sluitstuk, maar meteen ook het zwakke punt van de campagne. Eigenlijk waren er bij de start van de barometercampagne (in 2004) bijna geen echte actiegroepen voor het recht op wonen actief. Een van de uitdagingen was dan ook om dergelijke groepen op te starten en bijeen te brengen om ze te versterken.

SOS Logement moest één van die actiegroepen worden, en in eerste instantie werd dan ook veel energie gestoken in vorming rond de drie

centrale eisen. De groep ging enkele keren (goed geïnformeerd) mee betogen, volgde enkele zittingen van de huisvestingscommissie van het Brussels Parlement en bedacht ook een eigen actie rond de betaalbaarheid van publieke woningen.

Adoptie van leegstaand pand

De opvolging van de barometers gebeurde wel, maar de groep werd er niet echt door gepassioneerd. Dit was wel anders met het thema 'leegstand'. Verontwaardiging over zoveel leegstand enerzijds en de onmogelijkheid om betaalbaar te huren anderzijds, zorgde ervoor dat een nieuw project groeide: de „adoptie” van een leegstaand pand. Er werd samengewerkt met Convivence, een organisatie die al jaren de inventaris bijhield van leegstand in de wijk. De start van een wijkcontract in de Chicagowijk, zou ook zorgen voor extra drukkingsmogelijkheden ten opzichte van de eigenaars. Toch kwam dit project niet van de grond. De aankondiging van het wijkcontract zorgde ervoor dat de vastgoedmarkt in de Chicagowijk enorm aantrok, waardoor de leegstaande panden die we op het oog hadden in een mum van tijd ineens een bestemming kregen. Zo werd tot vijfmaal toe een mogelijkheid voor onze neus weggekaapt. Daarnaast was er ook vermoeidheid bij de groep, die altijd klein en wisselend van samenstelling is geweest. Met het vertrek uit de Chicagowijk werd er dan ook een voorlopig punt gezet achter de actiegroep. Maar het idee bleef sluimeren en werd ook in het nieuwe meerjarenplan terug opgerakeld. Daar heet het „dat individuele hulpverlening soms een noodzakelijke voorwaarde is om tot groepswork te komen”. Maar dat groepswork blijft uiteraard wel een belangrijk doel van het opbouwwerk. Het nieuwe meerjarenplan impliceert ook een reorganisatie van de werknemers, waardoor er binnen het project extra personeel werd vrijgemaakt om dit groepsaspect beter te kunnen opnemen.

Hulpverlening – beleidsbeïnvloeding – vorming – actie

De werking rond thuislozen bleef – met het opdoeken van de actiegroep wonen – beperkt tot het zoeken naar woonst, individueel en in groep, en het ijveren voor beleidsveranderingen

Het recht op wonen, verder af dan ooit?

De start van het thuislozenproject viel ongeveer samen met het aantreden van de huidige Gewest-regering. Deze had huisvesting (samen met tewerkstelling) als topprioriteit uitgeroepen voor haar gewestelijk beleid. Ook het regeerakkoord was veelbelovend. Aan de vooravond van de nieuwe gewestverkiezingen, zijn we weer een aantal illusies kwijtgespeeld... De Brusselse Bond voor het Recht op Wonen, maakte onlangs een evaluatie van het gevoerde beleid en publiceerde hierover een uitgebreid dossier. De conclusies zijn vernietigend voor het gevoerde beleid. De wooncrisis is alleen maar scherper geworden en het beleid heeft geen adequaat antwoord geboden.

Met enkele cijfers willen we illustreren wat dit concreet inhoudt:

Van de 38000 sociale woningen die Brussel „rijk” is, staan er ongeveer 2000 leeg voor renovatie. De renovatiedossiers slepen bijzonder lang aan. Het aantal gezinnen op de wachtlijst voor een sociale woning is toegenomen met 4000 (van 24000 naar 28000 in 2009). In de laatste vijf jaar werden 226 sociale woningen bijgebouwd...

Ondertussen zijn de huurprijzen verder gestegen. In het 'goedkoopste' gebied van Brussel, de zogenaamde eerste kroon, bedraagt de gemiddelde maandelijkse huurprijs op de privaat huurmarkt 485€. Voor de tweede kroon zien we een gemiddelde huurprijs van 581 euro. Zetten we deze cijfers naast die van het leefloon, dan is er verder weinig uitleg nodig. Momenteel heeft een alleenstaande een leefloon van 711 euro, een koppel moet het doen met 950€. Zestig procent van de Brusselse huishoudens is huurder. Een groot verschil met Vlaanderen, waar slechts een vierde van de gezinnen zijn woning huurt.

Meer info: Art. 23, nr. 31, Op zoek naar cijfers over wonen in Brussel en Art. 23, nr.34, Het Brussels woonbeleid 2004-2009: onze evaluatie, twee recente uitgaven van de Brusselse Bond voor het Recht op wonen.

via de Brusselse Bond voor het Recht op wonen en de werkgroep ervaringsuitwisseling. Hoewel de ervaringen van de doelgroep altijd een belangrijke vertrekbasis zijn geweest, werd het beleidsbeïnvloedend werk geleverd op het niveau van de organisaties en niet (of veel te weinig) samen met de doelgroep. De aanwerving van een nieuwe collega, in januari 2009, opende op dit vlak perspectieven. De werking die sinds begin 2009 uitgebouwd wordt, berust op

4 gelijkwaardige pijlers. De individuele hulp bij het zoeken naar een woning blijft de eerste pijler. En ook het beleidswerk geïnspireerd door de ervaringen van eerstelijnsdiensten blijft behouden. Door de keuzes in het nieuwe meerjarenplan kan er nu ook werk gemaakt van twee nieuwe aspecten. Vorming en actie zijn de twee nieuwe pijlers van het project. Met het vormingsproject zal er een pakket aangeboden worden om kandidaat-huurlers beter te wapenen in hun zoektocht naar een geschikte woning. De vorming wordt uitgewerkt in samenspraak met enkele organisaties uit de thuislozensector en is in eerste instantie ook bedoeld voor onthaalhuizen en diensten begeleid wonen. De te behandelen thema's gaan van de voorbereiding voor de zoektocht naar een woning (uitklaren van de verwachtingen, verkenning van de woonmarkt...), naar het zoeken zelf en het onderhandelen met de toekomstige verhuurder tot en met de organisatie van de verhuis. De vorming zal gegeven worden in kleine groepjes van ongeveer 6 mensen.

Tenslotte nog een woordje uitleg over het project „actiegroep(en) voor het recht op wonen”.

Hiermee pikken we terug aan bij de leemte die gelaten werd na SOS Logement. Toch zijn er enkele fundamentele veranderingen die ons doen geloven dat dit project meer kans op slagen heeft. Zoals we reeds vermeldde wordt er nu iemand voor vrijgesteld. Hoe kunnen mensen die zich ‘onderaan de woonladder’ bevinden, meegenomen worden in een beweging om op te komen voor het recht op wonen? Dat is de belangrijkste uitgangsvraag voor het nieuwe project. Er zal in de eerste plaats onderzocht worden of het mogelijk is thuislozen mee te krijgen in deze dynamiek. Daartoe wordt een partnerschap aangegaan met de verenigingen waar armen het woord nemen, en in eerste instantie met ARA, vereniging die gekoppeld is aan de thuislozensector en heel sterk de nadruk legt op het thema wonen. Het Brussels Platform Armoede heeft trouwens opnieuw de woonproblematiek als belangrijkste actiepoint naar voor geschoven voor de acties van 17 oktober. Vanzelfsprekend zullen ze op ons kunnen rekenen. En uiteraard wordt er ook samengewerkt met BBRoW en het Ministerie van de Wooncrisis.

TINEKE VAN HEESVELDE

Foto: Thuislozenproject

Woonwinkel Kuregem sluit en opent zijn deuren

Het verhaal van Kuregem deelgemeente van Anderlecht start bij de industriële revolutie. Deze jonge Brusselse wijk floreert dank zij de ideale ligging nabij kanaal, spoorweg en Brussel centrum. Fabrieken uit bijna alle sectoren vestigden er zich. En de werkgelegenheid die er uit volgde bracht een gegoede bevolking naar deze buurt. Een kentering in de welvaart kwam met de stadsvlucht vanaf de jaren 1960. Kuregem verpaupert, de woningen verpauperen mee. Kuregem telt vele kleine woningen met of zonder basiscomfort. Uit gegevens van de volkstelling van 2001 blijkt dat 15% van de woningen in Kuregem over geen bad/stortbad of privé toilet beschikken. Er zijn vele sociale woningen in Kuregem maar de wachttijden zijn nog altijd een stuk langer dan in andere buurten. Kandidaat-huurders moeten gemiddeld 2 tot 6 jaar wachten op hun sociale woning. Het slechte woningbestand op de private huurmarkt wordt ingenomen door een groep van zwakke huurders waaronder personen op de wachtlijst voor sociale woningen of mensen zonder papieren die in de eerste plaats ergens onderdak zoeken en tevreden zijn met een dak boven het hoofd, ongeacht het slechte comfort. Het opbouwwerk in Kuregem wil met zijn actieplan er naar streven dat kansarme bewoners waardig kunnen wonen. Het opbouwwerkteam recht op wonen wenst stappen te zetten naar structurele oplossingen om de fysieke kwaliteit van de woningen te verbeteren. Met het grondwettelijk recht op wonen moet iedereen kunnen beschikken over een betaalbare woning van goede kwaliteit. Ook zwakke huurders hebben recht op een woning die minimaal voldoet aan de kwaliteitsnormen van de Brusselse wooncode. Klinkt veelbelovend. Het was echter niet evident om het roer om te gooien. Van 1997 tot 2004 lag de klemtoon van het opbouwwerk in Kuregem op projecten in de sfeer van leefbaarheid. Een omweg was nodig om bewoners opbouwwerkmatig rond het thema kwaliteitsverbetering van privé huisvesting in te zetten. Als laagdrempelige activiteit werd gekozen voor een tentoonstelling. Via het opzetten van de tentoonstelling, een trilogie „Kuregem geeft geheimen huisvestingsproblematiek prijs” kon de woonproblematiek bekeken worden vanuit het oogpunt van de diverse culturen die Kuregem bevolken en vanuit hoop: wat kunnen we verbeteren?

Woonwinkel Raadzaam Renoveren

Met Raadzaam Renoveren opent Samenlevingsopbouw Brussel in 2005 een eerste Woonwinkel in Kuregem. Het project wordt voor drie jaar betaald door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Gemeente Anderlecht in het kader van het Wijkcontract Raads. Iedereen, zowel huurder als eigenaar, kan er terecht met heel

Foto: Michel Demol

Foto: Manu Aerden

concrete vragen en problemen in verband met wonen. Het opbouwwerk staat garant dat de meest kwetsbare groepen bijzondere aandacht krijgen

Projectvoorbereiding

Het project zag zijn levenslicht na een grondige projectvoorbereiding in het kader van het wijkcontract Raads. Samenlevingsopbouw Brussel nam in 2004 het initiatief en verenigde alle partners die in Kuregem actief werken rond huisvesting. Problematiek, knelpunten en mogelijke oplossingen werden onder de loep genomen. Er ontstond een samenwerkingsverband en het project Raadzaam Renoveren werd ingediend en goedgekeurd.

Het project bestond uit twee luiken. Ten eerste advies omtrent renovatiepremies, hetgeen wordt opgenomen door de organisatie Centre de Rénovation Urbain (CRU). Ten tweede, de uitbouw van een uitleendienst van technisch (verbouwings-)materiaal, gekoppeld aan een informatiecentrum omtrent doe-het-zelf renovatiewerken.

Dit laatste luik werd opgenomen door het opbouwwerk dat gedurende de periode van het wijkcontract een voltijds technisch adviseur/medewerker in dienst kon nemen.

Partnerschap

Het project is een mooi voorbeeld van een samenwerkingsverband van lokale partners die het project dragen. De partners die meewerkten aan de opbouw van de tentoonstelling rond huisvesting bleven actief in het netwerk „CarrefourS”. Samenlevingsopbouw Brussel, Convergences en Boutique Culturelle vormden de motor van het netwerk CarrefourS. CarrefourS biedt Samenlevingsopbouw Brussel de mogelijkheid om in Kuregem te werken met groepen rond het thema huisvesting. De Woonwinkel Raadzaam Renoveren kon rekenen op een nauw samenwerkingsverband met CarrefourS wat betreft de toeleiding van deelnemers aan de vormingen. De taakverdeling met de andere organisaties lag vast in het ingediende project in het kader van het Wijkcontract.

Overzicht en taakverdeling samenwerkingspartners project Raadzaam Renoveren

Samenlevingsopbouw Brussel stond in voor de coördinatie van het project, het beheer van de uitleendienst, de organisatie van info-sessies (met partners), de participatie van bewoners (met partners) en uitwisseling met andere projecten (in Molenbeek en Brussel-centrum).

CRU

Technisch en administratief advies omtrent renovatiepremie. Huisbezoeken naar aanleiding van renovatiepremie. Opzetten van systeem van voorfinanciering van renovatiepremie. Bekend maken van Sociaal Verhuurkantoor en renovatiepremie voor eigenaars niet-bewoner. Opzetten en beheer van fonds als voorschot op renovatiepremie.

Bewonercomité Raads

Bewoners informeren en motiveren tot deelname aan het project.

Murmuur en Casa Blanco

Socio professionele inschakeling. Info avonden rond beter isoleren, Praktijklessen bij het uitvoeren van werken BV. Bij renovatie van een zolder... . Deze zijn echter niet concreet geprogrammeerd na wijziging van personeel en doelstellingen binnen Casa Blanco. Huurdersunie Anderlecht Begeleiding huurders bij huurproblemen . Bemiddelen met eigenaars en administratieve stappen.

KureghemNet en Kurasaw

On-line participatie van bewoners. Zoeken naar middelen om bewoners zo goed mogelijk te informeren via folders, buurtkrant,...

Gemeente Anderlecht en Wijkregie

Informatie en actie omtrent leegstaande woningen.

Sociaal verhuurkantoren Baita en Logement Pour Tous

Eigenaars aamoedigen om hun woningen aan een sociaal verhuurkantoor ter beschikking te stellen. Opvolging van het project.

Twee maal per jaar had een overleg plaats met de partners.

Bij de opstart kon de Woonwinkel leren uit de expertise van de Woonwinkel van Buurthuis Bonnevie (Molenbeek). Gedurende de loop van het project werden de ervaringen uitgewisseld.

Het concept Woonwinkel bij de start van Raadzaam Renoveren

Renoveren kost geld. Met dit project wenst de Woonwinkel tegemoet te komen in de kostprijs van renovatie en herstelling. Zowel eigenaar als huurders beschikken in de Kuregem slechts over een krap budget. Gereedschap om te renoveren dat men slechts éénmalig gebruikt voor renovatiewerken wordt in de uitleendienst aan een zeer lage huurprijs ter beschikking gesteld.

De Woonwinkel wenst hiermee de kwaliteit van de woningen te verbeteren. De Woonwinkel verbetert de kwaliteit van ongezonde woningen, verhoogt het comfort, zonder dat dit gevolgen zal hebben op de huurprijs. Alle mogelijke informatie omtrent renoveren, klussen opknappen, herstellingen uitvoeren kunnen bewoners in de Woonwinkel bekomen. Met inbreng van de technisch medewerker biedt de Woonwinkel individueel technisch advies en begeleiding op de werf. Er is informatie voor groepen en documentatie omtrent renoveren, over technieken en materialen. De vormingssessies hebben overdag plaats voor bestaande groepen en vrouwen maar kunnen ook 's avonds plaats hebben voor bewoners die overdag niet vrij zijn. De onderwerpen handelen over hoe verbouwen, veiligheid binnen de woning,... Een vragenlijst met alle mogelijke onderwerpen werd opgesteld. De keuze is aan de deelnemende bewoners om prioriteiten op te stellen. Wie in de voormiddag langs komt tijdens de permanentie van de uitleendienst of voor een vormingssessie kan beroep doen op de technisch medewerker voor advies aan huis tijdens de namiddag.

Relaas drie jaar werking Woonwinkel Raadzaam Renoveren

Uitleendienst

Het was de bedoeling om via de uitleendienst de bewoners te bereiken en hen daarna toe te leiden tot de aangeboden vorming. Het goedkoop uitlenen van gereedschap moest de mogelijkheid bieden om naast het gereedschap ook de passende informatie te kunnen bezorgen. De uitleendienst zelf is tijdens de drie jaren werking van de Woonwinkel Raads nooit goed

op gang gekomen. Er werden huis aan huis folders uitgedeeld om het aanbod kenbaar te maken. Zonder resultaat. Bewoners kwamen niet met de vraag om gereedschap, gereedschap werd uitgeleend na individueel advies of na het volgen van vormingsactiviteiten. Op basis van deze gegevens zal in de nieuwe Woonwinkel het accent eerder op vorming liggen en minder op het uitlenen van gereedschap.

Informatie, vorming

Gedurende de drie jaren kwam een uitgebreid gamma van thema's aan bod. Alles begon met de montage van de eigen keuken van de Woonwinkel. Er volgden meerdere praktische

Foto: Ozcan Vatanlar

cursussen op vraag van de deelnemers. Ontstoppen van wasbak, riolering, beveiliging van een deur en het vervangen van een slot na een inbraak. Basiskennis loodgieterij zoals een lekkende kraan herstellen of vervangen, vocht problemen oplossen. Elektriciteit, zeer eenvoudige kennis werd aangebracht via een spel over + en – pool, het maken van een lampenkap. Plaatsen van gyproc, behangen en betegelen waren favoriete cursussen die thuis in de praktijk werden omgezet. Ook decoratie kwam aan bod, een bekraste deur herstellen, een lampenkap versieren, een fotokader in mekaar knutselen. Specialisten gingen verder en maakten een boekenrek, een rangeerkast. Alle aspecten kwamen aan bod: tekenen van plan, zagen op maat, monteren, schilderen, vernis aanbrengen. Advies over zuinig omgaan met energie en besparen op facturen van gas, elektriciteit en water was het meest gevraagde onderwerp.

Afgerond participeerden de afgelopen drie jaar 900 cursisten aan de vormingsmomenten.

Bereik doelgroep

Het was de intentie om een ruim publiek van bewoners (huurders en eigenaars binnen de perimeter van het wijkcontract) te bereiken. De Woonwinkel werd kenbaar gemaakt door de bureaus uit te nodigen bij de openingsreceptie. Folders werden gedeponereerd in alle brievenbussen. Er verschenen artikels in de buurtkrant. Er was een ontbijt met info stand op straat. Dit alles zonder veel gevolg. Het blijft moeilijk om de individuele bewoner te bereiken. Er was iets meer respons bij het aanspreken van bewoners op een stand tijdens de buurtfeesten en bij de activiteiten op de dag zonder auto. Meest renderend was de investering in het netwerk van organisaties binnen de buurt. Via partnerorganisaties kon

Foto: Ozcan Vatanlar

de doelgroep bereikt worden. Er werd vorming op maat georganiseerd voor hun publiek.

Een opbouwwerkster uit het team wonen van Kuregem nam deel aan een inleefreis georganiseerd door de vrouwenwerking Cactus asbl. Een multiculturele groep van 25 vrouwen ontmoetten andere vrouwenprojecten in Egypte en Marokko. Niet alleen verandert hun eigen kijk op de wereld en samenleving, ze leren ook zelf positie in te nemen. Er is een band van vertrouwen gegroeid om deel te nemen aan de bouw-technische vormingsmomenten van de Woonwinkel. Het is dankzij het vertrouwen in en de inzet en het engagement van de opbouwwerkster dat vrouwen de grootste groep participanten waren. Maar ook de technisch medewerker heeft hier zijn verdienste. Er werd een methodiek gehanteerd aangepast aan het doelpubliek. Wie niet kan lezen of schrijven kreeg beeldmateriaal of een aangepaste powerpoint gepresenteerd. De lessen waren vooral praktijklessen. Er werd ruimte gecreëerd voor uitwisseling. De inbreng van de deelnemers was belangrijk. Vanaf het tweede jaar groeide er een vaste kern van deelneemsters die twee maal per maand deel namen aan een praktijkles. Ook al waren ze in de minderheid, de groep mannen bleef niet in de kou staan. Zij werden bereikt via projecten van de bouwopleiding, via taallessen Nederlands georganiseerd door Brusselleer en op het einde van het project via de moskee. Uit de drie jaar ervaring leren we dat er een ruim doelpubliek werd bereikt via netwerkvorming met organisaties, een aangepaste methodiek, een ontspannen sfeer van vertrouwen met het doelpubliek en een technisch medewerker die een antwoord kan bieden op de dagelijkse soms vervelende problemen binnen de woning. Dit doet hij door de bewoners te leren klussen en tevens voor opvolging op maat en praktische raadgeving aan huis te zorgen

Bijzondere aandacht voor doelpubliek OCMW

Om het doelpubliek beter te bereiken werd een contract afgesloten met het OCMW van Anderlecht. Grootverbruikers van gas en elektriciteit werden doorverwezen voor een „privé-consulting” tijdens een energiepermanentie. Er werd

geleerd hoe de energiefactuur te lezen en te interpreteren. Daarbij werden nuttige tips aangeboden om het verbruik te verminderen. Indien nodig was er een huisbezoek om na te gaan of er niet moest gesleuteld worden aan de technische installatie en de leiding op lekken te controleren. Er werd ook een vorming ontwikkeld voor groepsbijeenkomsten. Deze kenden echter geen succes.

Op weg om samen actie te voeren.

Op lokaal, gemeentelijk en gewestelijk niveau streeft het opbouwwerk naar een betere huisvesting in samenwerking met de andere partners actief rond huisvesting. We sluiten aan bij de acties van de Brusselse Bond voor Recht op Wonen. Er is overleg met het gemeentelijk huisvestingsbeleid. Er groeide vertrouwen met de gebruikers van de Woonwinkel en het opbouwwerk is goed op weg om met enkele gebruikers samen actie te voeren. Toch bleef het de voorbije drie jaren moeilijk om te motiveren en opbouwwerkmatig aan de huisvestingsproblemen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te sleutelen. Bewoners komen met een concrete vraag of een specifiek probleem, nemen deel aan vorming. Slechts enkelen zijn te motiveren om representatief voor de doelgroep deel te nemen aan acties.

Woonwinkel opent de deuren in de Lemmensbuurt

December 2008, deuren gaan dicht in de buurt van het Raadsplein. Januari 2009, de deuren van de Woonwinkel gaan open in de Lemmensbuurt in de Dr. De Meersmanstraat 30.

Op basis van ervaringen uit de voorbije periode werd de werking bijgestuurd. Er zal meer geïnvesteerd worden in vorming en minder in het uitlenen van gereedschap. De permanentie energie voor OCMW publiek blijft behouden. Rationeel en zuinig energieverbruik krijgt een extra impuls. Het is de specificiteit van een extra opbouwwerkster om rond dit thema een ruim publiek te informeren. De Woonwinkel biedt de thuishaven aan het collectief spaar & aankoopproject. De technisch

medewerker staat paraat bij advies over de staat van de woning bij aankoop of daarna bij het uitvoeren van renovatiewerken. Er is een nauwe samenwerking met de Cel Huisvesting van de gemeente Anderlecht met wie de Woonwinkel Lemmens de lokalen huurt.

Tips voor de toekomst

Het model Woonwinkel heeft zijn nut in Molenbeek, Brussel en Anderlecht bewezen. Samenlevingsopbouw Brussel gelooft in het model van de Woonwinkel – een concept dat in Vlaanderen al wat verder is ontwikkeld. Het grondrechtelijk recht op wonen vormt het uitgangspunt. Elke mens moet kunnen wonen in een betaalbare woning van goede kwaliteit. De Woonwinkel wil de kwaliteit van de woningen

verbeteren voor de bewoner, zowel eigenaar als huurder. Iedereen kan terecht in de Woonwinkel. Er worden extra inspanningen geleverd om laagdrempelig te werken en om de zwakkere groepen op de woonmarkt te bereiken. De Woonwinkel biedt vorming, sensibiliseert en begeleidt de bewoner bij hun woonproblematiek. Een pluspunt is het aanbieden van het nodige gereedschap via de uitleendienst.

De Woonwinkel werkt op maat van de bewoner of bewoonster en hanteert hiervoor een aangepaste specifieke methodiek. De Woonwinkel is lokaal een actieve partner in het woonbeleid. Op structureel vlak moeten er te Brussel dringend maatregelen genomen worden voor kwalitatief betere huisvesting voor de zwakkere bewoners.

Woonwinkel financieren

Pilootprojecten hebben hun nut bewezen, maar de woonwinkel valt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest niet binnen de criteria om financiering op lange termijn te kunnen krijgen. Tot nu toe waren er fondsen via het SIF en zijn opvolger het Stedenfonds of middelen via een Wijkcontract. Het is telkens zoeken naar subsidies zonder vooruitzicht op continuering. Het hoeft geen betoog dat de nieuwe Brusselse Regering een financieringspiste moet ontwikkelen om de lokale Woonwinkels met gekwalificeerd personeel verder uit te bouwen.

MANU AERDEN

Foto: Manu Aerden

Adres: Dr.De Meersmanstraat 30, 1070 Anderlecht

Culturisme of het realisme van de toegeknepen billen.

Willem Schinkel over [integratie]industrie en -sociologie

Hoe abstract is het eigenlijk niet om in een wijk te werken met een begrippenkader dat qua oppervlaktebetekenis begrijpelijk is maar dat obscuur wordt zodra ook maar een millimeter dieper gegraven wordt? (406)

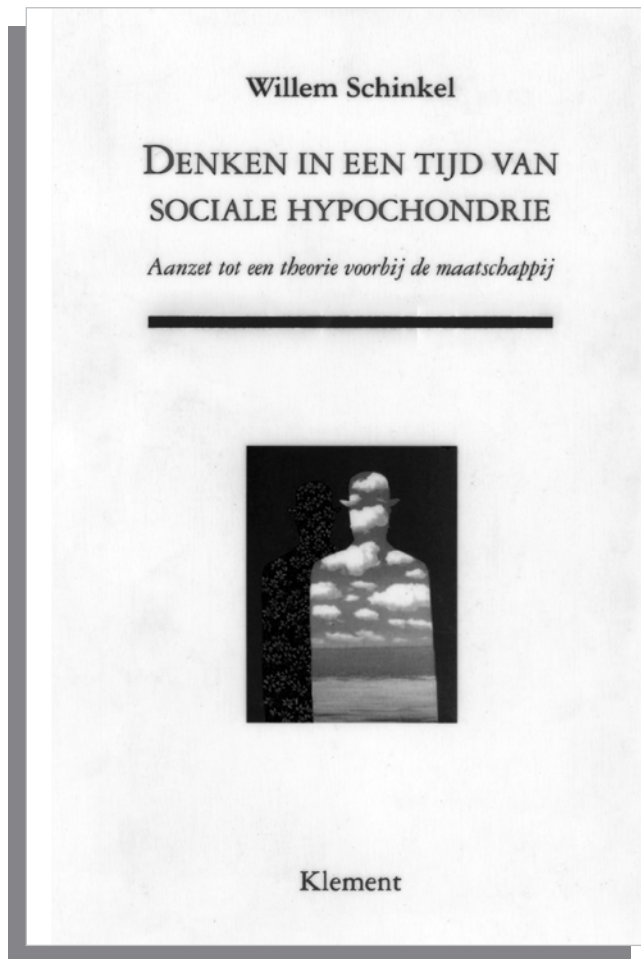
Waarschuwing

Met maatschappelijk integratie is het niet bijster goed gesteld. Dat valt – letterlijk – af te lezen uit de vele publicaties die aan het thema worden gewijd en waarvan er af en toe eentje de bestsellerslijsten haalt. Over veel van die producten hangt een sfeer van onaangepastheid. Integratie betekent dan ofwel een terugkeer in de schoot van de samenleving omdat de initiële integratie is mislukt, ofwel een intrede in de samenleving omdat initiële integratie nooit is gelukt of nog moet gebeuren. Vooral over het laatste soort integratie loopt het maatschappelijk debat hoog op: welke en hoeveel nieuwkomers kan onze samenleving verdragen. En als de ‘ontvangende’ samenleving tot opname besloot, welke integratieriten moeten begunstigden dan doorlopen? Wat met diegenen waarop de initiële integratie altijd is afgeketst, nooit is gelukt omdat ze in feite toch nog altijd tot een wezensvreemde cultuur zijn blijven behoren, de n-de generatie migranten dus die een vorm van onaangepastheid vertonen (‘kutmarrokaantjes’) en die de samenleving behoorlijk wat last bezorgen?

Een goed jaar geleden heeft socioloog Willem Schinkel een boek gepubliceerd waarin aardig wat over het integratiedebat te leren valt. *Denken in een tijd van sociale hypochondrie* beleefde ondertussen een herdruk maar mocht bijlange niet op dezelfde ontvangst rekenen als het werk van pakweg iemand als Paul Scheffer¹. Dat komt hoofdzakelijk menen we doordat Schinkels denken haaks staat op de manier waarop heden ten dage in toenemende mate over integratie gedacht wordt en omdat hij weinig aardigs te zeggen heeft over sommige collega's in het sociologenvak. Daarbij ligt hij van een provocatie meer of minder niet wakker. Als manier van antwoorden is doodzwijgen nog altijd een probaat middel. Verder is er de wijze waarop Schinkel zijn boodschap aan de man brengt. Op goed 500 bladzijden zet hij zijn stellingen uiteen, daarbij blijkt gevend van een even grote eruditie als gebrek aan consideratie met het intellectueel begripsvermogen van de gemiddelde lezer.

De enige toegift op dat vlak is dat lezers, die niet geïnteresseerd zijn in theoretische vraagstukken, zich gewapend met een verklarende woordenlijst tot de meer ‘praktische’ hoofdstukken mogen beperken.

1 Paul Scheffer, *Het land van aankomst*, De Bezige Bij, 2007.

Maar we vrezen dat dit boek een en ondeelbaar blijft en dat daarin juist zijn originaliteit besloten ligt. Een en ander maakt de bespreking van dit boek tot een moeilijke klus en te vrezen valt dat zowel Schinkel als de lezer van deze bespreking onrecht aangedaan worden. Ofwel beperkt men zich tot de grote lijnen en wordt het, met voorbij gaan aan alle argumentaties en feitelijkheden door Schinkel aangebracht, voor de lezer nog meer potjeslatijn. Ofwel laat men zich mee zuigen in deelaspecten en komt men uit plaatsgebrek niet toe aan een totaalbeeld waardoor de bespreking opnieuw aan inzichtelijkheid inboet. Wat blijft er uiteindelijk over?

Geen bespreking, laat staan een kritische bespreking. Wel een poging Schinkel op zijn denkweg te volgen en daarvan zo goed mogelijk verslag uit te brengen. Een soort leidraad bij de

lectuur. In het besef uiteindelijk dat we hiermee enkel de sintels overhouden van een boek dat met zichtbaar genoeg gangbare opvattingen en praktijken over integratie op de brandstapel gooit. Wij denken dat Willem Schinkel, in de woorden van Arthur Schopenhauer, een van die zeldzame schrijvers zal blijken die (over integratie) nagedacht hebben vooraleer ze begonnen te schrijven. Tot slot: een inleiding op het denken van Willem Schinkel is het zo pas verschenen *De gedroomde samenleving*², van de meester zelf.

Inleiding

In een van de slotzinnen van *Denken in tijden van sociale hypochondrie* (DTSH) merkt Willem Schinkel op: „We moesten na de dood van God, altijd nog de dood van ‘de samenleving’ denken” (475). Het is niet de enige verwijzing naar Friedrich Nietzsche en ook de manier waarop Schinkel de lezer in zijn betoog meetrekt, de heldere stijl en de aforistische formuleringen tonen verwantschap met de filosoof met de hamer. De auteur heeft dan ook de bedoeling gaten te slaat, gaten in het zelfbewustzijn van het mainstream sociologisch denken. Meteen moeten we hiermee alvast één mogelijks foutieve ontvangst van dit boek de wereld uit helpen. Schinkel geniet in Nederland sinds kort bekendheid (beruchtheid) voor zijn vlijmscherpe kritiek op het [integratie] denken en wat hij noemt de [integratie]industrie. Zijn denkbeelden wat dat betreft komen weliswaar in DTSH uitgebreid aan de orde. Maar hij stelt uitdrukkelijk dat zijn onderzoek er geen is naar maatschappelijke [integratie], maar naar een sociale constellatie die zich druk maakt over de eigen integratie. Via een analyse van wat hij sociale hypochondrie noemt wil hij een fundamenteel begrippenkader voor de sociologie en de sociale filosofie uitwerken. Het boek gaat immers ook over een onderzoek naar de medeplichtigheid van een bepaald soort sociologie om die drukmakerij voorreflexief tot uitgangspunt van eigen denken te nemen en vervolgens uit te vergroten en te versterken. Dat gebeurt bv. in [integratie]onderzoek waarin de beleidsvisie op het concept [integratie] vloeiend overloopt in de wetenschappelijke conceptualisering, waarin

2 Willem Schinkel, *De gedroomde samenleving*, Klement, 2008

met andere woorden sociologie zelf ophoudt met nadenken over wat nu uiteindelijk onder [integratie] dient te worden verstaan, maar gewoon aanknoopt bij denkbeelden die daarover in samenleving en beleid geëtaleerd worden.

Het was aanvankelijk de politicus Frits Bolkestein die met zijn oorzakelijk verband tussen „de cultuur van de islam” en „integratie problemen” de omslag naar het cultuристisch denken voorbereidde. Het waren vervolgens P. Schnabel en P. Scheffer die deze omslag hebben gelegitimeerd³. Dat er niet nagedacht wordt over [integratie], en hier komen we bij de verklaring waarom Schinkel het begrip consequent tussen vierkante haakjes plaatst, komt doordat [integratie] de status van lege betekenaar verworven heeft⁴. Het begrip is alomtegenwoordig, wordt te pas en te onpas gebruikt, wordt ofwel niet gedefinieerd, of, indien wel, met de normatieve bijmaak waarin de migrant a priori tegenover de samenleving gesteld wordt. De meest gehanteerde weg om aan het definiëringprobleem onderuit te komen is de gelijkstelling van [integratie] aan indicatoren waaruit moet blijken dat individuen al dan niet [geïntegreerd] zijn. En ook bij nadere beschouwing van deze indicatoren ziet Schinkel dat ze telkens impliciet een differentie vooronderstellen: de aanname van een [geïntegreerd] zijn en een [niet-geïntegreerd] zijn als een oppositie tussen ‘binnen’ maatschappij / samenleving en ‘buiten’ maatschappij/samenleving. Daarbij wordt telkens een zijde van de oppositie een negatieve lading toegeschreven. Zo wordt het gebrek aan contacten van allochtonen met autochtonen een groot probleem maar het omgekeerde is niet het geval. Zo krijgt de „Nederlandse groep” dispensatie van

etniciteit (wijken waar vooral autochtonen wonen zijn geen etnische wijken) en dispensatie van [integratie] (van rijke autochtonen die met hun hebben en houden naar Monaco verkassen staat de [integratie] niet ter discussie, die van migranten in achtergestelde wijken wel).

Welnu, zegt Schinkel, wie zich aan welke zijde van de scheidingslijn [geïntegreerd]/[niet-geïntegreerd] bevindt is wel normatief maar nooit wetenschappelijk te beslissen.

Dat de socioloog in zijn onderzoek [integratie] idealen overneemt van beleid en politiek wijt Schinkel aan een gebrek aan reflexiviteit. Er wordt in het overheersende beleids- en politieke discours niet uitgegaan van een „samenleving” die bestaat uit autochtonen en allochtonen, maar van een „samenleving” waarbinnen zich allochtonen ‘buiten’ bevinden die zich dan moeten aanpassen. De sociologie moet dit discours uiteraard onderzoeken, maar nooit aan de basis van haar eigen onderzoek leggen. In de terminologie van de socioloog Luhmann die we hier verder nog zullen tegen komen: „Sociologie mag een sociaal systeem nooit karakteriseren met de zelfbeschrijvingssemantiek van dat systeem” (230).

Het cultuристisch [integratie]concept

De begripsvorming in wetenschappelijke visies op [integratie] sluit dus nauw aan bij integratiekenmerken die het beleid belangrijk acht. Momenteel haalt in Nederland dienaangaande het cultuристisch discours de bovenhand.

De semantische carrière van [integratie] loopt van *pluralistisch* (multiculturalistisch) over *achterstands-* naar *cultuристisch* denken. In de periode 1950-1980, toen de terugkeer naar het land van herkomst nog centraal stond, werden migranten aangemoedigd de eigen cultuur te behouden, voor politiek links uit respect voor de andere cultuur, voor politiek rechts omdat bij menging moeilijkheden te verwachten waren. In de achterstandsfase, de eigenlijke start van het integratie denken middels een minderhedenbeleid, toen bleek dat terugkeer geen optie meer was, staat [integratie] met behoud van identiteit voorop. Het beleid was gericht op groepen, met de bedoeling structurele achterstanden op vlak van arbeid en onderwijs weg te werken. De cultuристische fase einde van de jaren 90 tot nu opent met een

3 Resp. in *De multiculturele illusie en Het multiculturele drama*. Pseudowetenschappelijk, aldus Schinkel, die voor Scheffer nog volgend liefs in petto heeft: “In de wetenschap is Scheffer niet overal serieus genomen. Dat sterkt het vertrouwen in de wetenschap” (149).

4 Zo spreekt Ernest Laclau over ‘tendentieel lege betekenaars als voorwaarde voor politiek (en politieke verandering). Ze hebben niet noodzakelijk enige relatie met een precieze inhoud, maar ze benoemen slechts positief wat als een historisch beperkende conditie beschouwd wordt: bvb. ‘rechtvaardigheid’ vs. onrecht; ‘orde’ vs. wanorde; ‘solidariteit’ vs. egoïsme. Cfr. E. Laclau, *Structure, history and the political*. In J. Butler, E. Laclau & S. Žižek, *Contingency, hegemony, universality*, Verso, 2000, p. 185.

kritiek op het pluralistische denken dat ex post facto het etiket multiculturalisme opgekleefd krijgt. In dit culturisme blijft de focus (a) op achterstanden en problemen (o.a. criminaliteit) liggen; worden (b) culturen essentialistisch opgevat als stabiele gehelen van waarden en normen; wordt (c) groepsgewijs denken ingeruild voor individualiserend denken; is het (d) „cultuur” en niet structurele factoren als arbeid en onderwijs die achterstanden verklaart; wordt tenslotte (e) de vreemde cultuur als potentieel problematisch en incompatibel met de dominante cultuur beschouwd. Met het culturistisch denken komt ook het assimilationistisch denken uitdrukkelijk op de voorgrond: [geïntegreerd] is de persoon die zich de waarden en normen van de dominante cultuur eigen maakt. In dergelijk [integratie]concept zitten een aantal problemen ingebakken. Met de individualisering van [integratie], conceptueel ingeluid door de vervanging van „minderheden” door „allochtonen” is [integratie] geen systeemkenmerk of systeemvereiste meer, maar een kenmerk van individuele mensen. Echter, sociologisch gesproken kunnen systemen desintegreren, personen niet. De individualisering legt de verantwoordelijkheid voor [integratie] bovendien bij het individu en plaatst de „maatschappij” voor zover die exclusie produceert, buiten schot. Deze individualisering gaat ook gepaard met een de-individualisering voor zover men voor het [niet-geïntegreerd] zijn terug grijpt naar een vreemde cultuur, waardoor men de verantwoordelijkheid in feite uitsmeert over een ganse groep. Zo komt in feite een genealogisering van [integratie] tot stand in de zin dat de n-de generatie „migrant”, die geacht wordt te moeten integreren daar nooit volledig in zal slagen omdat de lat zo hoog wordt gelegd doordat hij toch altijd tot die „andere” cultuur blijft behoren. Het tweede probleem is dat [integratie] wordt toegepast op mensen die geobserveerd worden als zich buiten de samenleving bevindend. Het probleem betreft de visie op „samenleving” waarop we zodadelijk dieper zullen ingaan maar die enigszins vereenvoudigend uitgedrukt het beeld oproept van een club waarvan men lid kan zijn, waaraan men ‘meedoet’. Participatie in de zin van „meedoen” is echter sociologisch onzinnig vermits heel wat activiteiten die van [niet-integratie] getuigen, bvb criminaliteit, even-

zeer vormen van meedoen zijn, niet wenselijk weliswaar, maar toch evengoed sociale relaties constituerend. Dat is opnieuw een voorbeeld van hoe waarden en normen de funderingen van sociologisch onderzoek binnensijpelen, in plaats van daar voorwerp van onderzoek te zijn. Door individuen en de cultuur waartoe ze behoren binnen de ‘samenleving’ buiten de samenleving te plaatsen, blijft [integratie] zaak van wie buiten staat. Een derde probleem betreft het feit dat alle mogelijke problemen in het culturistisch discours tot [integratie]problemen overgecodeerd worden maar ook daar komen we verder op terug.

Vooronderstellingen die het organicistisch denken over ‘maatschappij’ overeind hielden.

Vooraleer we met Schinkel dieper graven in het hedendaagse denken rond [integratie] moeten we eerst stilstaan bij een ander begrip, dat op zijn minst even problematisch is en, door de manier waarop het opgevat wordt, ten nauwste verbonden is met [integratie]: „samenleving” of „maatschappij”. Het sociale observeert zichzelf, of beschrijft zichzelf als „samenleving”. In deze voorstelling verschijnt ‘samenleving’ als een lichaam, een organisme dat in de letterlijke zin van het woord leeft (en dus ook ooit kan ophouden dat te doen). Dit is door de eeuwen heen – ofschoon filosofisch en sociologisch gesproken een luchtspiegeling – een uitermate succesvolle, performante voorstelling van zaken gebleken die de westerse denkraditie heeft beheerst, van Plato tot de sociologische klassiekers en nu ondergronds in de moderne sociologie werkzaam via de obsessie met [integratie]. Deze organicistische erfenis leeft in de hedendaagse [integratie]sociologie voort onder volgende vier aannames: (a) de samenleving is het aggregaatsbegrip voor al het sociale; (b) deze samenleving vormt een geheel bestaande uit delen die al of niet op mekaar afgestemd zijn; (c) de kleinste delen zijn mensen en op dat niveau dient [integratie]in te spelen; (e) de eenheid en stabiliteit van het geheel krijgt een positieve waardering en werkt normerend voor de kleinste delen van het geheel. De samenleving wordt aldus een morele ruimte, een normatief ideaal dat gelijkgesteld wordt aan het goede.

In hoofdstukken 2 en 3 staat Schinkel uitvoerig stil bij dit organicistische denken. Dit denken heeft altijd een gerichtheid gehad op orde, binnen het kader van een eenheid, een geheel ('maatschappij') dat een zekere autonomie bezit en dat uit delen bestaat. Hoe die delen zich tot mekaar en tot het geheel verhouden brengt automatisch het probleem van integratie van de delen onderling en van de delen en het geheel op de voorgrond. [Geïntegreerd] betekent orde, [niet-geïntegreerd] wanorde. Karakteristiek nu voor het organicistisch denkkader is een poging deze [integratie]problematiek te overstijgen in de aanname dat, ook als er geen orde kan worden vastgesteld, er toch zoiets is als een eenheid en omgekeerd, als de maatschappelijke eenheid zoek is, er ook orde kan zijn. Om de desintegratie van het maatschappelijk lichaam te voorkomen of te negeren is dit een uiterst productieve denkbeweging. Dit leidt Schinkel tot het formuleren van een eerste productieve paradox van de „samenleving”: de paradox van een maatschappij die één maar niet geordend kan zijn, maar die tevens geordend kan zijn zonder eenheid te zijn (123). We vinden hier een eerste poging tot idealisering van de „maatschappij”. Vertaald naar het [integratie]denken betekent dit: bij gebrek aan identiteit van een „maatschappij” kan vanuit een sociale orde een dominante cultuur geponeerd worden. Bij gebrek aan sociale orde kan een identiteit geponeerd worden door middel van een dominante cultuur (352). A la limite kunnen hiermee fundamentele problemen van eenheid en orde genegeerd worden.

Er is echter meer: kenmerkend voor een lichaam is dat het levensproces een bepaalde doelgerichtheid bezit. Het is onderweg naar een eindbestemming: vroeger naar verlossing in de Heer, tot voor kort naar een altijd durende vooruitgang. Deze doelgerichtheid die tevens een norm inhoudt is uitermate productief want het creëert spanning, hoop, verwachting. Vandaar de tweede productieve paradox van de maatschappij: de maatschappij is zichzelf door zichzelf nog niet te zijn (124). Ze is niet alleen productief omdat ze het mogelijk einde van het maatschappelijk lichaam naar achter verschuift, maar ook omdat ze de eerste paradox deparadoxaliseert door haar te temporaliseren. Ze laat toe de eerste paradox in de tijd werkbaar te

houden: de spanningen tussen eenheid en orde worden in de tijd ooit opgelost. Maar ook de eerste paradox deparadoxaliseert de tweede want ze maakt die logisch en aannemelijk: de 'samenleving' is zichzelf altijd al geweest en ze is zichzelf lang nog niet.

Beide paradoxen houden mekaar in balans maar deze stabiliteit is slechts schijn en wordt van binnen uit ondermijnd: de eerste paradox bevat als denkfout een cirkelredenering (de delen veronderstellen het geheel en omgekeerd) die in feite berust op een werkelijkheidsverdubbeling: delen die (wan)ordelijk kunnen geobserveerd worden naast de idee van een geheel dat er zelfstandig „boven zweeft” (cfr. de Platonische Ideeën). Vervolgens blijft de tweede paradox slechts zo lang werkzaam als de doelgerichtheid van het geheel zijn zin blijft behouden. En hier knelt volgens Schinkel het schoentje: door de teloorgang van de vooruitgangsidee die niet langer collectief en algemeen onderschreven wordt, door de teloorgang van de tweede productieve paradox dus kan de eerste paradox niet mee gedeparadoxaliseerd worden en dat leidt tot het verlies van het potentieel dat de werkelijkheidsverdubbeling in zich droeg. Zo verzeilt de „maatschappij” in een toestand van sociale hypochondrie, observeert ze haar lichaam als ziek en geeft ze zich over aan integratiefetisisme als ultieme symptoom van deze hypochondrie.

Hoe te denken in tijden van sociale hypochondrie?

„Dat de academische sociologie veelvuldig meegaat in dergelijk, normatief denken is tekenend voor haar verrotte staat” (184) aldus Schinkel. De vraag die hij zich stelt is wat tegenover dergelijk sociologisch denken kan geplaatst worden. Hoe sociologisch te denken in een tijd van sociale hypochondrie? Dergelijk denken, en hiermee komt de ondertitel op de proppen, „moet een denken zijn dat ontsnapt aan de vanzelfsprekendheden die gepaard gaan met het identitaire transcendentiedenken over 'de maatschappij' ” (295). In het afsluitende hoofdstuk vraagt Schinkel zich af „hoe nu socioloog te zijn”? Hoe kan de sociologie ontsnappen uit de somatische denktraditie. Is er een andere dan een somatische sociologie mogelijk die zich niet laat

meeslepen in een soort sociale geneeskunde die bvb. tot uiting komt in het managen van wijken, die zich niet inschakelt in de hegemoniale vormen van biopolitiek (cfr. infra)? De sociologie ziet zich geplaatst in de paradoxale situatie dat zij, in tegenstelling tot bvb. de natuurwetenschappen, onderdeel is van het object van haar onderzoek: „De sociologie is een onderdeel van het sociale dat zichzelf observeert als sociologie en dat vanuit die zelfobservatie het proces waaruit ze voortkomt probeert te observeren” (439). Schinkel zal pleiten voor wat hij noemt een ‘eidetische’ sociologie, een integere sociologie die zich tot taak stelt het ‘onobserveerbare te observeren’, het funderende afwezige in het aanwezige bloot te leggen, het processuele en vergankelijke karakter van het sociale in kaart te brengen. Sociologie moet er voor alles toe overgaan de confictie ‘samenleving’ te liquideren. Deze meer dan duistere opdrachtstelling is wel enige uitleg verschuldigd.

Voor deze omslag zoekt hij aansluiting bij een denkstroming die in de laatste helft van de twintigste eeuw een Copernicaanse revolutie betekende t.o.v. de Westerse filosofische traditie. Tot dan gaf deze laatste voorrang aan het ik, identiteit, aanwezigheid en orde. Tegenover dit *identiteitsdenken* is het *differentiëndenken* de rol van het andere, het verschil, de afwezigheid en de contingentie (iets-had-ook-anders-kunnen-zijn) gaan benadrukken. Van de Franse filosoof Jacques Derrida komt de notie van „het constitutieve buiten”: er is altijd iets afwezig dat constitutief is voor het aanwezige. Ik ben slechts ik in relatie tot een niet-ik. Overgeplaatst naar het sociale zet een sociologie die aangrijpt bij een verschil de klassieke opvatting die aangrijpt bij identiteit op zijn kop. Voor dergelijke sociologie bouwt Schinkel verder op het werk van de Duitse socioloog Niclas Luhmann, meer bepaald diens systeemtheorie. Daarin gaat het minder om systemen op zich, maar om het onderscheid en de wisselwerking tussen ‘sociaal systeem’ en ‘omgeving’: hoe de identiteit van het systeem bepaald wordt door de omgeving en omgekeerd, afhankelijk van het standpunt dat ingenomen wordt. Het zou ons hier enkel tot niets zeggende abstracties leiden om te proberen Schinkels reeds zeer gecondenseerde weergave van de kennistheoretische grondslagen van dit denken verder samen te vatten ⁵. Laten we ons beperken

tot enerzijds de kwestie van de verhouding van ‘maatschappij’ tot het sociale en aangeven welke punten Luhmanns denken geschikt maken om de zelfobservatie van een maatschappij in tijden van sociale hypochondrie sociologisch te observeren.

‘Maatschappij’ is niet iets dat samenvalt met het sociale maar is er een stollingsvorm van. ‘Maatschappij’ houdt een reductie van het sociale veld in, een substraat dat uitkristalliseert uit het immer contingente, vergankelijke, door communicaties op gang gehouden proces van het sociale. ‘Maatschappij’ betekent het tot stand komen van een specifieke orde „from noise” waardoor het sociale gekenmerkt wordt. ‘Maatschappij’ is echter ook de zelfobservatie van het sociale als volledig samenvallend met zichzelf. Als zelfbeschrijving van een sociaal systeem kan over ‘maatschappij’ gesproken worden in primair sociologische zin. Dan is het een luchtspiegeling die eenheid en orde suggereert en die uitermate krachtig werkt omdat er in geloofd wordt. Als deze luchtspiegeling de vorm aanneemt van een ding, een geheel, met metafysisch statuut, dan is er opnieuw sprake van een luchtspiegeling: nu wordt van maatschappij gesproken in secundair sociologische zin. Maatschappij wordt dan, zoals Schinkel zegt, „een kaart die voorhoudt het landschap te zijn” (287). In het organicistische denken worden precies deze beide interpretaties door mekaar gehaald. Zowel als zelfbeschrijving als funderend begrip in sociologisch denken is ‘maatschappij’ een fictie, namelijk een fictie van het ‘samen’, een confictie. Mensen verschijnen hierin als leden, als convicten, die geloven in de samenleving maar er ook toe veroordeeld zijn.

De identiteit die een confictie aanneemt is een samentrekking van veranderlijke elementen die, ook doorheen de tijd van samenstelling verandert (bvb. de identiteit Nederlandse samenleving) „de

- 5 Centraal hierin zijn: de notie ‘observeren’ als het maken van onderscheiden; de blinde vlek die inherent is aan elke observatie: beide zijden van het onderscheid tegelijk observeren is onmogelijk; het contingente karakter van elke vorm van communicatie; het feit dat communicaties de grondslag vormen van sociale systemen; het autopoietisch, d.w.z. zelfproducerende karakter van sociale systemen; de systeem/omgeving differentie; de rol van zelfobservatie in sociale systemen. Zie Schinkel, o.c. pp. 197-209.

actualiteit van maatschappij wordt voortdurend bedreigd door de potentialiteit van het sociale” (288). De orde, de eenheid die dergelijke identiteit suggereert wordt meestal een sociaal contract genoemd. Maar Schinkel geeft de voorkeur aan de term contractie omdat in het uitkristalliseren van identiteit in feite een hegenoniale aanspraak tot uitdrukking komt dat „dit” de samenleving is, het sociale geheel en al in zich opbergt. Alles wat zich buiten die samenleving bevindt, bevindt zich ook buiten het sociale. Dergelijke confictie verkrijgt identiteit t.o.v. een omgeving die altijd een zekere onbepaaldheid, vaagheid wanordelijkheid wordt toegeschreven. De omgeving van een confictie als systeem krijgt aldus de vorm van een residu: een buiten-de-samenleving van een omgeving tegenover een binnen-de-samenleving van het systeem. Een confictieve identiteit construeert een residuele identiteit. De niet-confictieve identiteit is de grensafbakening die de confictie in kaart helpt te brengen. Conficties zijn dus stollingsmomenten van het proces van het sociale die ontstaan in relatie tot een residuele omgeving. Confictie en residu vallen samen in het proces van het sociale waar ze de stollingsvormen van zijn.⁶ Staan we nu stil bij de drie aspecten uit het denken van Luhmann die toelaten de zelfobservatie van de samenleving in tijden van sociale hypochondrie sociologisch te observeren.

1. Om het sociale sociologisch te observeren maakt Luhmann de overgang van het onderscheid deel/geheel naar het onderscheid systeem-omgeving. Contrasterend in beeld gebracht betekent dit het volgende:

Organicistisch denken	Systeemdenken
Deel/geheel	Systeem/omgeving
Identiteit staat centraal	Verschil staat centraal
Hiërarchische maatschappijordening	Functionele differentiatie
Substantie (ding)	Constructie
Identiteiten liggen vast	Identiteiten zijn in proces
Het geheel wordt steeds voorondersteld	Het systeem is steeds afhankelijk van de systeemomgeving
Het geheel is een vaststaand observatiekader: de samenleving en een ongedifferentieerde omgeving	Als er geen omgeving is, is er ook geen systeem (en omgekeerd)
Hiërarchisering betekent moralisering (unum, bonum, verum) en cultuристisch discours	Integratie is systeemintegratie en betekent: * wederzijdse beperking van mogelijkheden * reductie van vrijheidsgraden * aspect van omgang met onzekerheden

2. Het sociale (als geheel) bestaat in laatste instantie niet uit afzonderlijke individuen (kleinste delen). Schinkel noemt denken die dat wel doet een vorm van methodische mensensmokkel. Als het geheel verdwijnt, dan ook de delen. Bij Luhmann komt het systeem vóór het individu. De mens is geen onderdeel van het sociale, maar behoort tot de omgeving ervan. Er is geen penetratie van sociale systemen in psychische systemen. Socialisatie is zelfsocialisatie. De [integratie] van het sociale systeem mag niet gereduceerd worden tot de [integratie] van het individu want dit kan enkel leiden tot verkeerde diagnoses van de [integratie]problematiek.
3. Stabiliteit wordt ingeruild voor instabiliteit. Sociale systemen hebben geen stabiliteit als vaste grond. Orde is het contingente gevolg van het sociale. In een „maatschappij” gedacht als een morele ruimte wordt repressief optreden tegen dissensus. Daarmee wordt voorbijgegaan aan de productieve werking van conflict en dissensus, paradoxaal genoeg doordat conflict precies het geloof vergroot in de fictie van stabiliteit en consensus⁷. Wie geen ruimte laat voor conflict gaat paradoxaal genoeg polariseren.

Sociale hypochondrie

We moeten nu even blijven stilstaan bij één van de kernbegrippen van Schinkel: sociale hypochondrie. Hierover hebben we tot nu zeer abstract gesteld dat het onvermogen om de eerste productieve paradox nog langer te deparadoxaliseren er toe leidt dat het sociaal „lichaam” zich overgeeft aan een vorm van sociale hypochondrie en meer bepaald een obsessie voor [integratie]. Kenmerkend voor hypochondrie is dat de patiënt in kwestie

- 6 Schinkel spreekt over het sociale als de coïncidentele ruimte waarbinnen voortdurend identiteiten gereproduceerd, gestabiliseerd en gegeneraliseerd worden. Coïncidentie is de eenheid van het verschil tussen confictie en residu. In Luhmanns observatietheorie bestaat de blinde vlek uit de differentiele eenheid van de twee zijden van de differentie (cfr. noot 1).
- 7 Ook in de politieke filosofie is er een belangrijke gelijklopende paradigmawisseling. Een maatschappelijk systeem is het sediment van politieke praktijken die in de wanorde van het sociale een hegemoniale orde (de contractie van Schinkel –ast.) hebben gevestigd die altijd door een andere orde kan vervangen worden (cfr. Chantal Mouffe, *Over het politieke*. Klement, 2008)

Foto: FaceMePLS

zich laat leiden door angst en irrationaliteit en opgescheept zit met een structureel verkeerd zelfbeeld dat productief is voor zover dit ook een vorm van overleven betekent. Zo neigt het maatschappelijk „lichaam” in zijn zelfreflectie tot een fixatie op [integratie] en sociale cohesie en geeft daarbij blijk van een voortdurend uitdeinend monitorgedrag van meten en hermeten van symptomen en behandelingen in de hoop het lichaam aldus te vrijwaren van ziektekiemen waardoor het overspoeld wordt: de indringers, het vreemde. Immers, de crisis, die er een is van sociale [desintegratie] wordt voorgesteld als een infectieziekte die van buitenaf het gezonde lichaam bedreigt. De hypochondrische

angst waarvan de samenleving doordrongen is, aldus Schinkel, is dus niet te reduceren tot de onzekerheden binnen een risicosamenleving, maar is uiting van een fundamentele crisis van een sociaal lichaam, dat, beroofd van een geloof dat richting geeft, bij zichzelf te rade gaat op zoek naar ziektes en vervolgens de billen gaat dicht knijpen. Geconfronteerd met gebrek aan orde en eenheid gaat de maatschappij op zoek naar een nieuw ordeperspectief dat vanuit een cultuристisch denkkader ruimte geeft aan repressief beleid waarvan de controle- en beheersingslogica tot op het niveau van de wijk zichtbaar wordt (cfr. het uitgesponnen voorbeeld van Mensen maken de Stad in Rotterdam (234 ev.).

Culturisme als residusemantiek

Fundamenteel in het denken rond [integratie] als uiting van sociale hypochondrie is dat het een scheidend denken is: men zit in de samenleving of er buiten, men is modern of niet-modern, men is etnisch of men krijgt dispensatie van etniciteit, er zijn neutrale (Hollandse) wijken en concentratiewijken, men participeert of men participeert niet. Voortdurend worden feiten en gebeurtenissen hypochondrisch gheherdefinieerd (overgecodeerd) en in vakjes geplaatst aan de goede of de slechte kant van de scheidingslijn. Begrippen als etniciteit, contacten, participatie bezitten als het ware een voorgeprogrammeerde lading die alle problemen herleidt tot [integratie]problemen aan de kant van de n-de generatie migranten.

Zo blijven migranten (nieuwkomers) buiten omdat ze pas binnen zijn gekomen, of ze blijven binnen buiten, omdat ze achterstanden vertonen. Het maatschappelijk lichaam dat zichzelf beschrijft, hanteert voor de buitenstaander een residusemantiek waarin alle begrippen een negatieve lading krijgen omdat ze zich aan de ondergewaardeerde zijde bevinden van de differentie waarvan de andere zijde in de positieve bewoordingen van een somatische semantiek gevat wordt.

Zover gekomen kunnen we nu ook de scheiding, die het maatschappelijk lichaam in haar zelfbeschrijving aanbrengt en waarvan het

denken in termen van [integratie]problematiek en [integratie] doordrongen is, op het meer fundamenteel, theoretisch niveau van de Luhmanniaanse theorie begrijpen. Het is er Schinkel immers ook om te doen het verklarend karakter van zijn sociologische conceptueel kader aan de praktijk van de [integratie]problematiek te toetsen. Schinkel: „[Integratie] is niets anders dan de noemer waaronder een hedendaagse sociaal hypochondrische voltrekking van de constructie van een interne omgeving plaatsvindt” (op het hedendaagse als het „provincialistisch-in-zichzelf-keren van een systeem in een tijd van globalisering” komen we naar het einde terug.) De omgeving van de confictie ‘maatschappij’ wordt zoals we zagen, als een residu gezien, een vage, onbepaalde sociale ruimte waarop, door versimpeling van termen (dé Marokkanen, dé allochtonen) toch greep verkregen wordt. Bij sociale hypochondrie vindt een verkramping van de contractie plaats: de constructie van een deel van het systeem als een interne omgeving binnen dat systeem.

Dit is de constructie van een nieuwe confictie die de confictie vervangt die stelt dat er een samenleving is met daarbuiten migranten. Sociale hypochondrie is een andere manier om het licht van de samenleving gaande te houden. „Het [integratie] debat is een actieve poging de samenleving te redden door haar te redden langs culturele lijnen.(300)” We zetten nu met Schinkel een stap verder in de analyse van het culturisme.

Culturisme met een geur van racisme

Het typische aan het sociaal lichaam vandaag is dat het hypochondrisch is. Als systeem observeert het een omgeving dat zich in haar binnenste genesteld heeft. De nde generatie migranten behoort tot de samenleving door er buiten te staan. Waar sommige volkeren met vreemdelingen omgaan door ze op te eten (en al doende hun krachten toe te eigenen) houden moderne maatschappijen vreemdelingen buiten. In de hypochondrische toestand – conform het gegeven dat een vreemde omgeving buiten de samenleving als een omgeving binnen de samenleving gezien wordt – zit het sociale lichaam met een vreemdheid in haar maag,

een situatie waaraan ze identiteit ontleent, waardoor ze zichzelf als eenheid en orde kan verstaan. De samenleving „voedt zich aan diegenen die ze als buiten de samenleving staand uitkotst (307)”. „Ze consumeert haar eigen afscheiding”. Deze situatie omschrijft Schinkel met nog een neologisme: autovampirisme: „het gewelddadige proces waarin de contractie tot ‘maatschappij’ plaatsvindt ten opzichte van een residu” (349) . Toegepast op vreemde culturen behelst autovampirisme het exorcisme van andere culturen door ze, onder de noemer van [integratie], in te sluiten (cfr. insluitende uitsluiting). Door de voortdurende toestand van [niet-integratie] blijven ze tegelijk ‘binnen’ en ‘buiten’. Precies die onmogelijkheid tot integratie verleent het sociaal lichaam identiteit. Identiteit wordt verzekerd door culturistisch benadrukken van onderscheid van anderen. De culturistische variant van het [integratie] discours is een uiting van autovampirisme door middel waarvan de samenleving zich identificeert en stabiliseert.

Culturisme is een vorm van residusemantiek die zowel een breuk als een continuïteit met racisme inhoudt. In het geval van culturisme is het niet helemaal juist van nieuw of neo-racisme of van cultureel racisme te gewagen ofschoon er wel een racistisch rest in terug te vinden is. Met culturisme is een nieuwe residusemantiek gaan domineren: „een residusemantiek die opereert op basis van een argument van negatief gewaardeerde culturele incompatibiliteit en een eenzijdige attributie van die incompatibiliteit aan de cultuur van de ander” (316). Het is een discours van alteriteit en het is een functioneel equivalent van racisme. Waar racisme het vermengen van rassen bekritiseert (de eerste natuur van de mens), bekritiseert culturisme vermenging van culturen (tweede natuur) opgevat als stabiele en autonome gehelen. Racisme als vroegere dominante residusemantiek was gebaseerd op ras (biologisch) en/of bodem. Het was, aldus Schinkel, gefundeerd in terranormativiteit. Culturisme vervangt ras door cultuur, dat als een gewichtig goed beschouwd wordt (zolang het maar geen fundamentalistische trekken vertoont). De grond van de eerste natuur wordt in cultuur gebracht en tot tweede natuur verheven: vandaar dat in culturisme agranormativiteit in het geding is.

De bodemvariant van terrannormativiteit blijft in het culturisme nazinderen: het gaat om de cultuur van *Holland*, om de *Marokkaanse* cultuur. Deze lokalisering van culturen brengt er ook een hiërarchisering in aan voor zover culturisme poneert dat de Hollandse cultuur de dominante cultuur is en moet zijn „omdat wij *hier* eerst waren”. Het is vervolgens de andere cultuur die zich aan de dominante moet assimileren: migranten horen ‘witgewassen’ te worden. De destructie van de ander in het racisme maakt plaats voor de cultivering van de ander in het culturisme.

Culturisme is een vorm van identiteitsmanagement en biopolitiek in de zin zoals die term door Foucault werd gemunt: „op populatiecontrole gebaseerde regulering van het sociale lichaam” (327). De vreemde cultuur is als het ware de spiegel die toelaat de dominante cultuur te construeren terwijl de vreemde cultuur die mogelijkheid ontzegd wordt en zich alleen kan zien op grond van condities die door de dominante cultuur worden bepaald. Culturisme maakt aldus een machtsverschil zichtbaar en is een vorm van biopolitiek. ‘Menging’, ‘spreiding’, ‘tegengaan van concentratie’ zijn er in een culturstisch getint [integratie]discours enkele instrumenten van. Is de biopolitiek van het racisme op exterminatie gericht, deze van het culturisme neemt autovampiristisch (de als intern aanwezig geobserveerde omgeving waaraan het systeem zich voedt) de paradoxale vorm aan van inclusie door exclusie⁸.

Eerst wordt de cultuur van de andere gestereotypeerd (exorcisme) en vervolgens onderworpen aan een cultivering vanuit een assimilationistische logica waarin een zekere ruimhartigheid en zweem van goede bedoelingen doorklinkt. Maar uiteindelijk wordt er toch, net als in het racisme, een systeem van apartheid geïnstalleerd: de eis tot assimilatie is niet in te lossen (cfr. De genealogisering van [integratie]). Dit komt doordat in culturisme als vorm van biopolitiek conflictieve stabilisatiemechanismen doorwerken en het sociaal lichaam zijn grenzen ten opzichte van zijn

omgeving in stand houdt. Eerder zagen we dat het culturstisch discours op sociaal hypochondrische wijze de identiteit van het sociaal lichaam veilig stelt. Deze sociale hypochondrie heeft zich inmiddels geïnstitutionaliseerd middels ‘beleid’, of het nu gaat om de criminalisering van n-de generatie migranten of om ‘paternalistisch-patriottistische’ inburgeringscursussen, of om de algehele acceptatie en dus camouflage van het culturstisch discours zelf: het doet geen stof meer opwaaien, het is de redelijkheid zelve. Critici die zouden durven morrelen aan de discoursfundamenten worden systematisch geëxcommuniceerd. Het ‘politiek correcte denken’ van het multiculturalisme heeft zijn beste tijd gehad. De toekomst is aan het ‘nieuwe realisme’, waarin men de dingen ‘zegt zoals ze zijn’. Of hoe men op een maar al te politieke manier depolitiseert.

Groeistagnatie, globalisering en sociale hypochondrie

Er is hierboven al enkele malen op gewezen dat de sociaal hypochondrische reacties die het sociaal lichaam zich aanmeet er op gericht zijn diens identiteit te stabiliseren in een tijd dat de ‘zelf’observatie als problematisch wordt ervaren. Het sociaal lichaam ligt psychisch met zichzelf in de knoop. De tweede productieve paradox heeft aan kracht ingeboet nu de problematisch geworden vooruitgangsideologie door de veel zwakkere en kwetsbaarder groeigedachte, een soort surrogaat, is vervangen. Het gevolg is dat alle kwalen die het sociaal lichaam bij zichzelf aantreft, sociaal hypochondrisch overgecodeerd worden tot [integratie]problemen. Deze sterfelijkheidsnegatie van het sociaal lichaam blijkt uit de voor- en overcodering van allerlei problemen, verschijnselen en fenomenen tot [integratie] gerelateerde problemen. Het niet onderhouden van tuinen, het bestaan van achtergestelde wijken, het gebrek aan contacten met autochtonen: alles wordt in het licht van [integratie]problemen hertaald. Deze om- en overcoderingen zijn, naast het scheidend denken in een ‘binnen’ en een ‘buiten’, naast de somatische semantiek en naast de residuesemantiek, de vierde karakteristiek die tot functie heeft de conflictie ‘samenleving’ te stabiliseren.

8 Cfr. de vergelijkbare analyse van J. Uitermark: beheersing door verweving in de op armen gerichte beleidsmaatregelen. In: *De sociale controle van achterstandswijken. Een beleidsgenetisch perspectief*, 2003, pp. 139 e.v.

Economische groei of zwaarlijvigheid is nog de enige ambitie of einddoel van het sociaal lichaam. In de huidige conflictie 'samenleving' heeft met het heersende instrumentalisme de economische code het primaat en opereert als een supercode waarbij niet-economische systemen de economische systeemcode opgelegd krijgen (cfr de dominantie van het neoliberaal discours en de proliferatie van het marktdenken). Wanneer de groei stagneert (zonder dat daarmee de welvaart hoeft af te nemen), wanneer dus het doel belichaamd in de groeiedachte aangetast wordt, vindt een overcodering van economische naar culturele waarden plaats. Schinkel noemt dit de culturistische overcodering of 'operatie obesitas'. Dit is op het eerste zicht in tegenspraak met de economische supercodering. Echter, bepaalde economische fenomenen worden tot culturele fenomenen overgecodeerd en wel daar waar zich een economische situatie voordoet die het economisch discours als ongewenst beschouwt. Dit is in het geding wanneer de situatie van zich bevinden onderaan-de-economische-ladder, van zich bevinden als niet-werkende-buiten-de-maatschappij, gekoppeld wordt aan een situatie van een zich cultureel-buiten-de-maatschappij bevinden. De onderklasse wordt een etnische onderklasse. De groeiremmers worden culturele onverenigbaarheden. Exclusie uit het economisch systeem is problematisch, maar wordt omgecodeerd tot problematische inclusie in bepaalde religieuze systemen. De onproductieve en groeiremmende omgeving moet in het culturistisch [integratie]discours worden bewerkt om te beletten dat ze het 'gezonde' werkende deel van het sociaal lichaam besmetten. Of zoals Schinkel scherpzinnig concludeert: „Daartegenin zijn sociaal-hypochondrische 'beschavingsoffensieven' nodig, met als veldheren 'normen-en-waarden'-politici, die met 'cultuursociologen' als strijdadviseurs de paradox volhouden dat de doeleinden van een dergelijk agrarische [integratie]politiek op veel fundamentele wijze in de waagschaal worden gelegd met de neo-liberale quasireligie die tegelijkertijd aangehangen wordt" (380)⁹. Waar het ogenschijnlijk om normen en waarden gaat, gaat het uiteindelijk toch om de economische waarde van groei en in navolging van Loïc Wacquant gaat het uiteindelijk om een keuze van 'geschikte vijanden' die in tijden van neoliberale dominantie

uitgekotst kunnen worden. Zo valt wie zich onderaan de maatschappelijke ladder bevindt repressie en paternalisme ten deel, terwijl vrijheid en privatisering aan de bovenkant voorbehouden blijven.

Naast een culturistische is er echter nog een fundamentele, hypochondrische overcodering aan het werk en wel vanuit het proces van globalisering. Ook globalisering, als reële trend, beschouwt Schinkel op het niveau van de zelfbeschrijvingsdynamiek als een conflictie. 'Wereld' bevat een hypochondrisch centrum, het rijke Westen met het residu 'Derde Wereld' als systeeminterne omgeving. Met globalisering is elk streven naar expansie, naar het bezetten van nieuw terrein illusoir geworden: er valt niets meer te bezetten, alles is reeds binnen het meest expansieve geplaatst. Alles staat met alles in relatie. De aan de expansie verbonden beschavingsopdrachten en missioneringsijver is illusoir geworden. Globalisering is daarmee een laatste meta-verhaal dat aan alle metaverhalen een einde maakt. Welnu, in een toestand waarin grenzen vervagen, komt de nationale staat ('het collectief nationaal imaginair') onder druk te staan. Het sociaal 'lichaam' dat geen identiteit meer ontleent aan expansie, gaat zich overgeven aan zelfexpansie, aan groei en dikker worden. In een tijd waarin het sociaal 'lichaam' aan alle kanten begint te lekken en worstelt met een steeds problematischer wordend immuunsysteem gaat het grenzen trekken, zich in zelfexpansie op zichzelf terug plooiën. Een conflictieve zelfdefiniëringsproblematiek wordt aldus overgecodeerd tot [integratie]problematiek. Zo worden culturele canons met waarden en normen die tot de meest karakteristieke van het 'volk' behoren geconstrueerd en de buitenstaander ter toetssteen voor de voeten geworpen. In een tijd van globalisering waarin in feite geen buitenlanders meer bestaan (cfr. de wereldomspannende economische migratiestromen) wordt het probleem van de integratie van een nationale identiteit in een groter geheel zo overgecodeerd tot een proces van [integratie] van de vermeende buitenlanders in een conflictie met conservatieve allures die overeind gehouden

9 Bedoeld hier is dat een [integratie]beleid haar begrenzing vindt in een tegelijk aangekleefd neo-liberaal beleid.

wordt door een „kleinburgerlijk provincialistische Gemeinschaftsretoriek”. Aldus wordt elke politicus een provinciaal: in een wereld waarop hij zijn greep verliest en elke identiteit verdampt „harkt hij dan toch agronormatief zijn eigen akker aan door middel van een spiegel in een ander die, als ‘immigrant’, de mondiale onoverzichtelijkheid belichaamt” (391). En nog: „Dat inburgerings- en [integratie]idealen zo kleinburgerlijk zijn en zo weinig integer overkomen, heeft alles te maken met de bespottelijkheid ervan in een tijd van ‘zelf’beschrijvingscrisis op mondiale schaal” (390).

Er wordt voortdurend een bepaalde vorm van chirurgie op het sociaal lichaam toegepast. En vermits die chirurgie betrekking heeft op het residu, gaat het vooral om cosmetische chirurgie omdat problemen er verplaatst worden i.p.v. een oplossing te krijgen. Een sterke geur van cosmetische chirurgie hangt bvb. rond het burgerschapsbegrip. In tijden van globalisering is het concept aan een reconstructie toe. En vermits het concept burger een begrip is uit het recht, is men voortdurend uit op wijzigen van de wet via voorstellen die cultuристisch geïnspireerd zijn. Daarnaast vindt de morele verankering van het juridisch begrip plaats: het is een geheel van rechten en plichten. Burgerschap wordt zelfs geterritorialiseerd tot stads- en straatburgerschap. Het scheidend denken in actie: burgerschap voor achterstandswijken, niet voor welvarende; burgerschap bij kleine criminaliteit, niet bij witteboord criminaliteit ... Men moet tot burgerschap opgevoed worden, in-geburgerd worden en dit op de tonen van waarden en normen die uiteraard door een elite zijn voorgeprogrammeerd. Nieuwkomers, zegt Schinkel, zullen pas echt geaccepteerd worden als men hun burgerlijke ongehoorzaamheid accepteert. „De burgerlijke ongehoorzaamheid die tegenwoordig de lakmoestest van tolerantie is, is de ongehoorzaamheid ten aanzien van het gemoraliseerde en geregionaliseerde burgerschapsconcept” (398).

Enkele afsluitende bedenkingen.

We hebben ondertussen al struikelend een lange weg afgelegd en de lezer die al struikelend die weg mee heeft willen afleggen zal misschien

al lang hebben uitgeroepen: „wordt nu eens praktisch!”. Zo slim is Schinkel ook en op p. 405 laat hij een fictieve lezer-criticus uitroepen: „Wordt nu toch eens praktisch. We kunnen theoretisch een hele wereld bijeen verzinnen, maar dat lost ‘de problemen’ niet op. Een opbouwwerker in een wijk, die met beide benen op de grond en in de multiculturele modder staat, weet beter. Een theorie die voorbij de maatschappij gaat, lost geen problemen op, of doet dat hooguit door ze op te lossen in een quasi-filosofische wasem waar iedereen bedwelmd maar niemand helder van wordt”. Zoals we in de inleiding reeds gesteld hebben was het met dit boek Schinkel niet te doen om een zoveelste poging om de integratieproblematiek in kaart te brengen en daaropvolgend ‘oplossingen’ naar voor te schuiven. Hij probeert er achter te komen hoe het komt dat integratie überhaupt zo hoog op de maatschappelijke agenda staat. Hij laat zien dat wanneer problemen van bvb. sociale deprivatie overgecodeerd worden tot [integratie]problemen, de aangereikte oplossingen wellicht alleen leiden tot het verschuiven van problemen en tot schijnoplossingen. In feite levert Schinkel met DTSH een sterk staaltje van ideologiekritiek. Hij verricht vivisectie met het scalpel. Hij analyseert niet binnen een bestaand discours, hij analyseert dat discours zelf. Hij gaat zich fundamenteel buiten de gevestigde kaders bewegen door het „180° omdraaien van het gangbare perspectief”: [integratie], en zeker de cultuристische variant, heeft voor alles te maken met grensbewaking en het in stand houden van verschil. Voor opbouwwerkers die „met beide benen op de grond in de culturele modder staan”, is het praktische belang van dit boek, al stelt het op bijna elke pagina het abstractievermogen danig op de proef, niet alleen gelegen in de archeologie van het heden, de hoofdstukken met uitputtende dossierkennis over wat het maatschappelijk debat rond integratie in de laatste decennia aan beleid te bieden had. Het is ook een confronterend boek, dat doet nadenken over de onbewuste kaders waarbinnen men handelt. Dit gegeven heeft de keuze bepaald van het citaat dat aan het begin van dit werkstuk figureert. En dat eigenlijk wil uitdrukken dat er niets zo praktisch is als een goede theorie.

Is Schinkel maatschappijkritisch? Kritische sociologie is voor hem een tautologie. Sociologie zal kritisch zijn of zal niet zijn, tenminste wanneer het haar sluitstuk niet vindt in de eidetische sociologie. In feite is DTSH een oefening in eidetische sociologie. We zullen open deuren in stampen door nu te stellen dat het in de striktste zin van het woord 'maatschappij'kritisch is. Maakt Schinkel daarbij ook een keuze in het spectrum van maatschappelijke krachtsverhoudingen? Hij zegt dat hij zich niet links opstelt en ook niet rechts, maar dat hij zich, cfr. de gevleugelde uitspraak van Pierre Bourdieu „links van links” bevindt. Hiermee brengt hij opnieuw tot uitdrukking dat een wetenschapper, die zich integer opstelt, aan geen meesters gebonden is, en zeker niet aan de meesters die het uitzicht van de maatschappelijke contractie hegemoniaal bepalen. Langs een ander parcours dan bvb. C. Mouffe¹⁰ laat hij ons zien dat de conflictie 'maatschappij' op een consensus berust die de vrucht is van antagonisme (strijd om de juiste definitie van de werkelijkheid) en dus altijd een moment van geweld reflecteert omdat consensus ook altijd een niet te herleiden kern van uitsluiting omvat. Maar deze consensus is contingent, kan steeds gedestabiliseerd worden door andere discoursen en praktijken (bvb. het schrijven van een boek als DTSH of opkomen voor interculturaliteit) die hiermee een veranderingsperspectief openhouden maar ook op hun beurt steeds tot nieuwe conflicties zullen leiden.

En wat tenslotte met het engagement van de wetenschap met de uitgesloten? Schinkel vindt dit een 'maatschappelijk' relevante en eerbiedwaardige bezigheid maar laat niet na ons toch weer op de valkuilen van het gebruik van bepaalde begrippen te wijzen: gebruik van de

term uitsluiting suggereert al meteen het begrip insluiting dat als een wenselijk geachte situatie naar voor treedt. Maar insluiting in wat? In instituties die uitsluiting produceren? Zo kan men perfect opkomen voor de inclusie in het onderwijs, daarbij wijzen op de verantwoordelijkheid van het individu, maar de op selectie gebaseerde grondslagen waarop dit onderwijssysteem berust buiten schot laten. In ieder geval wijst Schinkel er op dat een wetenschappelijke sociologie waaruit een maatschappelijk engagement spreekt voor zij die biopolitieke beheersing ondergaan moet aangevuld worden met een eidetische sociologie omdat alleen die in staat is de complexiteit van het sociale te vatten.

ALAIN STORME

Willem Schinkel, *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Klement, 2007, 517 pp. € 37,95

10 C. Mouffe (en E. Laclau) analyseren, conform hun (post)-marxistisch begrippenkader vanuit macht en antagonisme (antagonisme ontstaat daar waar identiteit door aanspraken van de andere niet volledig gerealiseerd kan worden). Bij Schinkel komen contracties in primair sociologische zin tot stand vanuit de zelfbeschrijving van het sociale of van uit de zelfobservatie van het maatschappelijk lichaam, een term die hier metaforisch moet worden begrepen en dus ontleend is aan de ... organicistische beeldspraak. Machtsverhoudingen tussen sociale actoren worden maar zelden geëxpliciteerd, bvb. Wanneer hij refereert naar de Foucauldiaanse notie biopolitiek.

Inhoud & Colofon

Editoriaal	p. 3
25 jaar Samenlevingsopbouw Brussel	p. 6
De Samenlevingsopbouw als „Robin Hood” over haar beleidsrol en potentiële slagkracht	p. 8
Praktijken van Democratisch Burgerschap in Opbouwwerk. Reflecties naar aanleiding van het 25 jarig bestaan van Samenlevingsopbouw Brussel	p. 14
Wij willen Woonst! Thuislozenproject vier jaar later	p. 21
Woonwinkel Kuregem sluit en opent zijn deuren	p. 27
Culturisme of het realisme van de toegeknepen billen. Willem Schinkel over [integratie]industrie en -sociologie	p.33

Opbouwwerk Brussel wordt uitgegeven door Samenlevingsopbouw Brussel,
Henegouwenkaai 29, 1080 Molenbeek, T 02 203 34 24, F 02 203 50 64
E info.brussel@samenvingsopbouw.be, W samenvingsopbouw.be
© © 2009 Samenlevingsopbouw Brussel – nr. 96 Jaargang 25

Artikels:

Manu Aerden
Danielle Dierckx
Alain Storme
Tineke Van Heesvelde
Danny Wildemeersch

Vormgeving & lay-out:

Michel Demol

Kaftfoto:

Michel Demol

Drukkerij:

ACCO

Eindredactie:

Alain Storme

Tekstverwerking:

Kristel Van der Borgh

Met steun van de
Vlaamse overheid

VLAAMSE
GEMEENS
CHAPSCO
MMISSIE

met de steun van het
Brussels Hoofdstedelijk Gewest

